

**ULUSLARARASI BELGE VE KARARLAR IŞIĞINDA
CEZAEVLERİNDEKİ İDARİ VE YARGISAL DENETİMİN İNSAN HAKLARI
İHLALLERİNİ ÖNLEMEDEKİ ETKİSİ**

*THE EFFECT OF ADMINISTRATIVE AND JUDICIAL INSPECTION IN PRISONS
ON PREVENTING HUMAN RIGHTS VIOLATIONS IN THE LIGHT OF INTERNATIONAL DOCUMENTS
AND DECISIONS*

Araştırma Makalesi
Bahattin ARAS*

ÖZET

Cezanın infazının belirlenen amaçlar çerçevesinde tamamlanması sürecinde hükümlünün uyması gereken yükümlülükleri ve idarenin de kurum düzen, disiplin ve güvenliğinin sağlanması için alması gereken tedbirler vardır. Bunun yanında hükümlünün uluslararası belgelerde, Anayasa’da ve yasalarda düzenlenmiş temel hak ve özgürlükleri bulunmaktadır. Aynı şekilde infaz sürecinde Devletin hükümlüye yönelik pozitif ve negatif yükümlülükleri bulunmaktadır. Devletin hükümlüye karşı başta onun yaşam hakkı olmak üzere maddi ve manevi varlığını koruyucu tedbirler olmak üzere yerine getirmesi gereken yükümlükleri vardır. Bu noktada devletin bu yükümlülüklerini ihlal etmesi ve yükümlülüklerin gereklerini yerine getirmede ihmal göstermesi insan hakları ihlallerinin doğmasına neden olmaktadır. Devletin cezalandırma hakkının olması Devleti yükümlülüklerinden kurtarmamakta; aksine hükümlünün cezalandırma sürecinde ıslahını sağlayacak çağdaş infaz rejimine uygun tedbirleri alması ve gerekli idari ve yargısal denetimleri sağlaması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: İnfaz Hukuku, İnsan Hakları İhlalleri, İdari ve Yargısal Denetim, Cezaevi, Hükümlü

ABSTRACT

In the process of completing the execution of the sentence within the framework of the determined objectives, there are the obligations that the convict must comply with and the measures that the administration must take to ensure the order, discipline, and security of the institution. In addition, the convict has fundamental rights and freedoms regulated in international documents, the Constitution, and laws. Likewise, the State has positive and

DOI: 10.32957/hacettepehdf.1143833

Makalenin Geliş Tarihi: 14.07.2022

Makalenin Kabul Tarihi : 29.09.2022

* Dr., Freelance Editör/Danışman

E-posta: bahattinaras2018@gmail.com

ORCID: 0000-0002-3551-7363

Bu makale Hacettepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Araştırma ve Yayın Etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

negative obligations towards the convict during the execution process. The state has obligations towards the convict, such as taking measures to protect especially his right to life, his material and spiritual existence. At this point, the state's violation of these obligations and neglect in fulfilling the requirements of these obligations cause human rights violations. The state's right to punish does not relieve the State from its obligations, on the contrary, it requires the State to take measures in accordance with the modern execution regime that will ensure the correction of the convict during the punishment process and provide the necessary administrative and judicial inspections.

Key Words: Law On Criminal Execution, Human Rights Violations, Administrative and Judicial Inspection, Prison, Convict

GİRİŞ

Çağdaş ceza infaz sisteminde insani bir infaz rejiminin oluşturulabilmesi bakımından infaz sürecindeki kişi ve kurumların evrensel değerler çerçevesinde hareket etmesi gerekmektedir. İnfazın çağdaş esaslar çerçevesinde tamamlanması noktasında ise etkin, ıslah edici ve onarıcı tedbirler, denetimler ve uygulamalar önemli olduğu kadar bu tedbir, denetim ve uygulamaları hayata geçirecek çağdaş infaz kurumlarına ve çağdaş infaz sistemine uygun eğitilmiş cezaevi personeline ihtiyaç vardır. Bunun yanında infaz kurumu ve personelinin etkin idari ve yargısal denetime tabi tutulması da önem arz etmektedir. Zira infaz sürecindeki uygulama ve tedbirlerin denetimsiz ve idarenin takdirine bırakılması çağdaş infaz rejimine hâkim olan ilkelere aykırı olacağı gibi keyfi uygulama ve tedbirler nedeniyle çok ciddi hak ihlallerine neden olacaktır¹.

Diğer taraftan infaz sürecinde dikkate alınması gereken bir diğer husus ise kurum düzen, disiplin ve güvenliğinin sağlanmasıdır. Bunların temini için de kaçınılmaz olarak alınması gereken tedbirler olacaktır. İnfazın belirlenen amaçlar çerçevesinde tamamlanması sürecinde hükümlünün uyması gereken yükümlülükleri ve idarenin de kurumun düzen, disiplin ve güvenliğinin sağlanması için alması gereken tedbirler olsa da bu tedbirlerin hükümlünün uluslararası belgelerde, Anayasa'da ve yasalarda düzenlenmiş haklarını ihlal etmemesi gerekmektedir. Bu noktada infaz sürecinde hükümlünün temel haklarının muhafazası ve topluma yeniden kazandırılması ile kurum düzeninin, disiplininin ve güvenliğinin sağlanması gibi temel amaçların birlikte göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Burada kurum düzen,

¹ ÖZMEN, Metin, **Türkiye'de Cezaevlerinin İdari Açından Denetimi**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007, s.79.

disiplin ve güvenliği ile hükümlünün hakları arasında bir denge kurulması gerekir. Kurumun düzen, disiplin ve güvenliği ile hükümlünün hak ve özgürlüklerinin korunması noktasında Birleşmiş Milletler tarafından 30 Ağustos 1955 tarihinde kabul edilen ve 1977 yılında tadil edilmiş olan Mahpuslara Yönelik İşlemlere Dair Standart Minimum Kurallar, 1987 ve 2006 tarihli Avrupa Cezaevi Kuralları, Suç Problemlerine İlişkin Avrupa Komitesi tarafından Avrupa Cezaevi Kurallarına Yönelik Hazırlanan Yorum, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin (2003) 22 sayılı Şartlı Tahliye İlişkin Tavsiye Kararı önemli ölçüler ortaya koymaktadırlar.

Diğer taraftan infaz sürecinde hükümlünün hak ve yükümlülükleri olduğu gibi Devletin de hükümlüye yönelik pozitif ve negatif yükümlülükleri bulunmaktadır. Burada temel amaç çağdaş infaz ilkeleri çerçevesinde burada bir denge sağlamaktır. Dengenin sağlanması ve sürdürülmesi noktasında ise cezaevlerinin idari ve yargısal denetimi hayati fonksiyona sahiptir.

Mevcut çalışmada uluslararası belge ve kararlar ışığında cezaevlerinde hükümlü ve tutuklulara yönelik hak ihlallerinin engellenmesi adına alınması gereken tedbirler ile idari ve yargısal denetimin hak ihlallerinin önlenmesindeki etkisi ele alınacaktır. Bu konular ele alınırken ilgili ulusal ve uluslararası mevzuat hükümleri ile birlikte Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin, Anayasa Mahkemesi'nin ve Yargıtay'ın konuya ilişkin uygulama ve içtihatlarına yer verilecektir².

I. HÜKÜMLÜNÜN HAKLARI ve DEVLETİN YÜKÜMLÜLÜKLERİ BAĞLAMINDA CEZAEVLERİNDE MEYDANA GELEN HAK İHLALLERİ

A. HÜKÜMLÜNÜN TEMEL HAKLARI VE DEVLETİN HÜKÜMLÜYE KARŞI TEMEL YÜKÜMLÜLÜKLERİ

5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun'un³ ilgili hükümlerinde hükümlünün hakları ve yükümlülükleri ile Devletin yükümlülüklerinin neler olduğu belirtilmiştir. Buna göre savunma haklarının kullanılması, kültür ve sanat etkinliklerine katılma, ifade özgürlüğü bağlamında hükümlünün avukat ve noterle görüşme hakkı (m.59),

² Çalışmamızda atıf yapılan AIHM kararlarının orijinal metnine "<https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=home>"; Anayasa Mahkemesi kararlarının orijinal metnine "<https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/>" adresinden dosya bilgilerini yazmak suretiyle ulaşılabilmesi mümkün olduğundan dolayı atıf yapılan her bir karar bakımından bu sayfalara tekraren atıf yapılmamıştır.

³ Kanun No: 5275, Kanun Kabul Tarihi: 13/12/2004, Resmî Gazete'de Yayımlandığı Tarih: 29/12/2004, Sayı: 25685.

kültür ve sanat etkinliklerine katılma, ifade özgürlüğü (m.60), kütüphaneden yararlanma hakkı (m.61) ve süreli veya süresiz yayınlardan yararlanma hakkı (m.62) bulunmaktadır. Diğer taraftan hükümlünün günlük yaşamda sahip olduğu haklar ve Devletin yerine getirmekle sorumlu olduğu yükümlülükler bulunmaktadır. Bu haklar daha çok sosyal devlet olmanın gereği olarak ortaya çıkmış haklardır. Bu haklar aynı zamanda Devletin yükümlükleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna göre hükümlünün barındırılması ve yatırılması (m.63), hükümlünün giydirilmesi (m.64), hükümlünün bakıma muhtaç çocuklarının barındırılması (m.65), hükümlünün telefon ile haberleşme hakkı (m.66), hükümlünün radyo, televizyon yayınları ile internet olanaklarından yararlanma hakkı (m.67), hükümlünün mektup, faks ve telgrafları alma ve gönderme hakkı (m.68), hükümlüye dışarıdan gönderilen hediye kabul etme hakkı (m.69), din ve vicdan özgürlüğü (m.70), hükümlünün muayene ve tedavi istekleri (m.71) hükümlünün beslenmesi (m.72) bu hak ve yükümlülükler kapsamında kanun koyucu tarafından düzenlenmiştir.

Diğer taraftan infazdan beklenen amacın hâsıl olabilmesi ve hükümlünün sosyalleşebilmesi bakımından da hükümlünün uyması gereken yükümlülükler bulunmaktadır. Kanun koyucu hükümlüler bakımından geçerli olan bu yükümlülükleri 5275 sayılı Kanun'da ve Ceza İnfaz Kurumlarının Yönetimi İle Ceza Ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Yönetmeliğin 67 ve devamı maddelerinde hüküm altına almıştır⁴. Bu kapsamda hükümlünün infaza katılma ve disiplin kurallarına uyma yükümlülükleri en temel hususlardır. Aynı şekilde hükümlünün disiplin kurallarına uyması, hükümlünün ruhi ve bedeni sağlığının korunması ve sosyalleşmesini negatif yönde etkileyecek davranışlardan kaçınması gerekmektedir⁵.

İnfaz sürecinde Devletin hükümlüye yönelik pozitif ve negatif yükümlülükleri bulunmaktadır. Hükümlünün cezaevinde bulunması temel hak ve özgürlüklerinden yoksun kaldığı anlamına gelmez. Aynı şekilde Devletin de tutuklu ve hükümlüye karşı başta onun yaşam hakkı olmak üzere maddi ve manevi varlığını koruyucu tedbirler olmak üzere yerine getirmesi gereken yükümlükleri vardır. Konum olarak kapalı bir sistem içerisinde dış denetimin kısıtlı olduğu cezaevlerinde devletin bu yükümlülüklerini ihlal etmesi ve yükümlülüklerinin gereklerini yerine getirmede ihmalkar davranması hak ihlallerinin doğmasına neden olmaktadır. Devletin cezalandırma hakkının olması Devleti yükümlülüklerinden

⁴ Ceza İnfaz Kurumlarının Yönetimi İle Ceza Ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Yönetmelik, Cumhurbaşkanlığı Karar Tarihi: 28/3/2020, Sayısı: 2324, Resmî Gazete'de Yayımlandığı Tarih: 29/3/2020, Sayısı: 31083.

⁵ DEMİRBAŞ, Timur, **İnfaz Hukuku**, 8. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2021, s.183.

kurtarmamakta aksine hükümlünün cezalandırma sürecinde ıslahını sağlayacak çağdaş infaz rejimine uygun tedbirleri alma ve gerekli idari ve yargısal denetimleri sağlama yükümlülüğü vardır. Ancak uygulamada cezaevlerinin idari ve fiziksel yapısından kaynaklı sorunlar, çağdaş infaz rejiminin gereklerini yerine getirmede yetersiz personel durumu ve idari ve yargısal denetimin yetersizliği nedeniyle çok ciddi hak ihlallerinin yaşandığı gerek Anayasa Mahkemesi ve gerekse Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarına yansımamaktadır.

B. HÜKÜMLÜLERİN HAK VE ÖZGÜRLÜKLERİNİ KORUYUCU ÖNLEMLERİN ALINMASI ZORUNLULUĞU

Ceza ve güvenlik tedbirlerinin infazı ile ulaşılmak istenilen temel amaç, öncelikle genel ve özel önlemeyi sağlamak, bu maksatla hükümlünün yeniden suç işlemesini engelleyici etkenleri güçlendirmek, toplumu suça karşı korumak, hükümlünün; yeniden sosyalleşmesini teşvik etmek, üretken ve kanunlara, nizamlara ve toplumsal kurallara saygılı, sorumluluk taşıyan bir yaşam biçimine uyumunu kolaylaştırmaktır. İnfaz sürecinin hükümlü ve toplum bakımından beklenen bu sonucu verebilmesi bakımından infazın, uluslararası belgelerde belirtilen ilke ve kurallar, AİHM'nin belirlediği ölçütler ile 5275 sayılı Kanun'un "*Hapis cezalarının infazında gözetilecek ilkeler*" kenar başlıklı 6. maddesinde belirtilen ilkeler çerçevesinde yürütülmesi gerekir. Buna göre; ceza infaz kurumlarında hükümlülerin düzenli bir yaşam sürdürmelerinin sağlanması temin edilmelidir. Hürriyeti bağlayıcı cezanın zorunlu kıldığı hürriyetten yoksunluğun, insan onuruna saygının korunmasını sağlayan maddî ve manevî koşullar altında çektirilmesi ise en temel koşuldur. Dolayısıyla hükümlülerin, Anayasa'da yer alan diğer hakları, infazın temel amaçları saklı kalmak üzere, bu Kanun'da öngörülen kurallar uyarınca kısıtlanabilir. Burada cezanın infazı sürecinde alınacak tedbirler ve yapılacak işlemler ile iyileştirme çalışmaları konusunda "*kanunilik ve hukuka uygunluk*" ilkelerinin esas alınacağı da madde metninde özellikle vurgulanmıştır.

İnfaz sürecinde hükümlülerin yaşam hakları ile beden ve ruh bütünlüklerini korumak üzere her türlü koruyucu tedbirin alınması bir zorunluluktur. İdarenin buna yönelik tedbirleri alması Devletin yükümlülüğü altındadır. Bu yükümlülüklerin yerine getirildiğinin denetimi noktasında infaz hâkimliklerine önemli görevler düşmektedir. Cezaevi koşullarına yönelik şikâyetlerin bu noktada somut çözümler getirilmek suretiyle incelenmesi esastır.

Özellikle infaz hâkimliklerine ceza infaz kurumu içerisinde koşulların fiziki ve sosyal şartlarından kaynaklı şikâyetler yoğunlukla gelmektedir. Bu taleplerin haklılığının tespiti ve çözüm bulunması adına Kanun tarafından belirlenen kriterlerin yanı sıra evrensel ilke ve kurallar ile uluslararası belgelerde yer alan ölçütler esas alınmalıdır. Bu noktada Birleşmiş

Milletler tarafından 30 Ağustos 1955 tarihinde kabul edilen ve 1977 yılında tadil edilmiş olan Mahpuslara Yönelik İşlemlere Dair Standart Minimum Kurallar, 1987 ve 2006 tarihli Avrupa Cezaevi Kuralları, Suç Problemlerine İlişkin Avrupa Komitesi tarafından Avrupa Cezaevi Kurallarına Yönelik Hazırlanan Yorum, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin (2003) 22 sayılı Şartlı Tahliyeye İlişkin Tavsiye Kararı uluslararası ölçü bakımından önemli belgelerdir⁶.

C. CEZAEVİ YÖNETİMİ VE PERSONELİNİN HÜKÜMLÜNÜN TEMEL HAKLARININ KORUNMASINDAKİ ROLÜ

Anayasa ve yasalar ile uluslararası sözleşme ve belgelerde belirlenen esaslar çerçevesinde etkin, ıslah edici ve onarıcı bir infaz sürecinin yaşanması noktasında ana sorumluluk merkezi cezaevi idaresi ve personelindedir. Temel mevzuat hükümlerinin kanun koyucunun amacı doğrultusunda yorumlanıp uygulanması, cezaevi uygulamalarının etkin, ıslah edici ve onarıcı olması bakımından önemlidir. Bunun temini bakımından cezaevi idaresi ve personelinin bu noktada yetkin olması ile iyi niyet ve etik değerlerin hâkim olduğu bir yönetim anlayışına sahip olması lazımdır. Yapılan işlemin kanunun amacından uzaklaşmadan, ve hükümlünün aleyhine yorumlanmadan fayda-zarar analizi çerçevesinde uygulanabilmesi için cezaevi idaresinin yetkin olması, iyi niyetli hareket etmesi ve etik değerlere sahip bir yönetim anlayışını esas alması gerekir. Kanun hükümlerinin hükümlü aleyhine ve zarar verici bir şekilde uygulanması nedeniyle bu işlemler denetim yoluyla iptal edilse de yönetim anlayışından kaynaklı olarak infaz süreci etkin, ıslah edici ve onarıcı olmaktan uzak olacaktır. Bir noktada infaz süreci cezaevi idaresinin hükümlü ve tutuklulara karşı orantısız bir güçle hükmettiği, insanlık dışı ve onur kırıcı uygulamaların ortaya çıktığı yıkıcı bir sürece dönüşebilir⁷.

İnfazın etkin, ıslah edici ve onarıcı bir şekilde yerine getirilebilmesi için cezaevi idaresinin hem kendi personelini hem de hükümlülere iyi bir yönetim anlayışı ile sürece dâhil etmesi gerekir. Hem cezaevi idaresinin hem de personelinin hükümlülere yönelik geliştireceği her bir uygulamanın veya davranış biçiminin fayda-zarar analizinin iyi yapılması gerekir. Her ne kadar cezaevleri yüksek duvarları, tel örgüleri, kilitli kapıları ve demir parmaklı pencereleri gibi fiziki yapılarıyla ön plana çıksa da cezaevinde en önemli faktör insandır. Bu nedenle cezaevindeki insan unsurunu oluşturan mahkûmlar ve cezaevi personeli arasındaki pozitif ilişki

⁶Belirtilen uluslararası belgelere https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/29120200936251982019151705tavsiye_kararlari.pdf, adresinden ulaşabilir. İET:22/09/2022

⁷ COYLE, Andrew, **Cezaevi Yönetimine İnsan Haklarını Göz Önüne Alan Bir Yaklaşım**, Yayınlayan: Uluslararası Cezaevi Araştırmaları Merkezi, Londra, 2002. s.13.

ve iletişimin iyi bir seviyede olması gerekir. Bunun için de hem cezaevi idaresinin hem de hükümlülerin iyi idare edilmeleri ve denetlenmeleri gerekmektedir. Ayrıca cezaevi idaresinin kendi personelini yaptığı görevin amacını yerine getirmek noktasında iyi motive etmesi ve bu konuda kararlı olması gerekir. Meslek içi eğitim kursları ile sosyal ve psikolojik rehabilite seminerleri vasıtasıyla personelin bu konudaki bilinçlenmesi sağlanmalıdır.

Cezaevi idaresinin kendisine gelecek hükümlüleri seçme şansı bulunmasa da hükümlülerle muhatap olacak ve infazın etkin, ıslah edici ve onarıcı olmasını sağlamak için görevlendireceği personeli seçme imkânı vardır. Bu noktada personelin dikkatle seçilmesi, gerekli eğitimin verilmesi, denetlenmesi ve desteklenmesi gerekir⁸. Bütün belirtilen bu hususlar birlikte değerlendirildiğinde cezaevi idaresi ve personelinin;

Mahkûmlara iyi, insani ve adil bir şekilde davranmak,

Bütün mahkûmların emniyette olmasını sağlamak,

Tehlikeli mahkûmların kaçmasını önlemek,

Cezaevlerinde asayiş ve düzen olmasını sağlamak,

Mahkûmlara mahkûmiyet sürelerini olumlu bir şekilde değerlendirme fırsatı vererek tahliye edildikten sonra yeniden topluma katılabilmelerini sağlamak gibi önemli görev ve sorumlulukları vardır⁹.

D. CEZAEVLERİNDE HAK İHLALLERİNİN OLUŞMAMASI BAKIMINDAN GÖZETİLMESİ GEREKEN TEMEL İLKELER

Anayasanın 19 ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 5. maddesinde düzenlenen özgürlük ve güvenlik hakkının yasal olarak kısıtlandığı istisnai hallere ilişkin usul ve esasların yer aldığı infaz hukuku, işlevi ve amacı dikkate alındığında belli temel ilkeleri bünyesinde barındırmaktadır. Bu çerçevede öncelikle cezanın hukuk devleti ilkesine uygun olarak infazı temel esastır. Zira hukuk devletinde, insan haysiyetinin en üstün değer olduğu kabul edildiğinden dolayı insani bir infaz yöntemi belirlenmelidir¹⁰. İnfaz edilecek cezanın, güvenlik ve koruma tedbirlerinin başta eşitlik ilkesi olmak üzere insan onur ve haysiyetine uygun olarak infaz edilmesi gerekmektedir. Hükümlünün maddi ve manevi varlığına saygı gösterilmesi ve ayrımcılığa tabı tutulmaması çağdaş infaz sisteminde temel yaklaşım olarak karşımıza

⁸ COYLE, 2002, s.13-14.

⁹ COYLE, 2002, s.14.

¹⁰ ÖZBEK, Veli Özer, **İnfaz Hukuku**, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2022, s.64.

çıkılmaktadır. Bu yaklaşım, hem infazın yapılacağı mekânlar ve hem de infazın şekli konularında da ön plana çıkmaktadır¹¹.

5275 sayılı Kanun'un 2, 4 ve 6. maddelerinde infazda esas alınacak temel ilkeler açıkça belirtilmiştir. 5275 sayılı Kanun'un "İnfazın koşulu" kenar başlıklı 4. maddesi cezaların kesinleşmedikçe infaz olunamayacağını düzenlemektedir. Kanun'un "Hapis cezalarının infazında gözetilecek ilkeler" kenar başlıklı 6. maddesinde ise hapis cezalarının infazında dikkate alınacak diğer temel ilkelere yer verilmiştir. Kanun koyucunun cezaların infazı için belirlemiş olduğu usul ve ilkeler, cezaların infazı ile elde edilmek istenen temel amacın gerçekleşmesi, hükümlünün ıslahı ile topluma yeniden kazandırılması ve hürriyetten yoksun kalmayı gerektiren bir hapis cezasının infazının bir keyfiliğe kurban gitmemesi, temel hak ve özgürlüklerin ihlal edilmemesi bakımından önemlidir. Unutulmamalıdır ki, kişiyi hürriyetinden yoksun bırakmayı gerektiren hapis cezası idarenin veya toplumun intikam duygularını tatmin etmek için değil aksine bireyin cezayı gerektiren ihlal eyleminin bir daha tekrarlanmaması bakımından bireyi ıslah etmek ve cezanın etkin ve hızlı infazı suretiyle gerek hükümlünün ve gerekse diğer kişilerin bir daha böyle ihlal eylemlerini gerçekleştirmemelerini sağlamak içindir. Bu noktada hükümlünün infaz sürecinde gösterdiği pişmanlık ve bu süreçte uygulanan programlara uyum hususundaki gayret ve başarısı hapis cezalarının infazında iyileştirmenin temel kıstasıdır. Ancak bu tutum ve becerilerin elde edilmesi mutlaka hükümlünün bu hususta istekli olmasına bağlı olduğundan, infaz rejiminin bu isteğin oluşmasını teşvik edecek tarzda donatılması gerekir¹². Hükümlünün infaz sürecinde pozitif düşünmesini engelleyen, hükümlüyü iyileştirmekten ziyade ondaki suçlu kişiliği pekiştiren cezaevi uygulama ve tedbirleri bu noktada infazdan beklenen amacın gerçekleşme ihtimalini ortadan kaldırmaktadır. Bu tarz uygulama ve tedbirler ağır hak ihlallerinin ortaya çıkmasına da neden olmaktadır.

Cezaevlerinde hak ihlalleri hükümlünün, barınma, sağlık, beslenme, ısınma ve fiziki koşulların yetersizliğinden kaynaklanabileceği gibi cezaevi idaresinin infaz usulüne ve uygulamalarına yönelik hukuksuz uygulamalarından da kaynaklanabilir. Fiziki koşulları yetersiz bir koşutta kapasitenin üstünde kişiyi bir arada barındırma veya personelin kötü

¹¹ ÖZGENÇ, İzzet / ŞAHİN, Cumhur, **İnfaz Hukuku**, 4. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2021, s.15-29; KIZILASLAN, Hakan, "Yeni Ceza İnfaz Sistemimizin Ana İlkeleri Ve Uygulama", <https://docplayer.biz.tr/27586911-Yeni-ceza-infaz-sistemimizin-ana-ilkeleri-ve-uygulama.html>, İET: 20/06/2022, s.2; Hukukun Evrensel İlkeleri ve Özel Görevli Mahkemeler, İstanbul Barosu Paneli, 18 Kasım 2011, s.9.

¹² ATALAY, Osman/ÖZGELEN, Mustafa Safa, **İnfaz Hukuku Ders Kitabı**, Türkiye Adalet Akademisi Yayını No: 25, Ankara, Kasım 2013, s.10; ARAS / Bahattin/ GÜVERÇİN, Sezgin: **İnfaz Hukuku**, 1. Baskı, Yetkin Yayıncılık, Ankara, 2021, s.38.

muameleleri hak ihlali olduğu gibi hükümlünün ailesi veya avukatıyla iletişimini engelleyecek uygulamalar da hak ihlalidir. Nitekim Türkiye’de cezaevleri kapasitelerinin üzerinde bir doluluk oranına sahiptir. Bu kapsamda Avrupa Konseyi üyesi 47 ülkenin cezaevlerindeki nüfus oranlarını gösteren 2019 Raporunda Türkiye, 100 bin kişiden ortalama 329 tutuklu oranıyla, üye ülkeler arasında Rusya’dan sonra en fazla tutuklama oranına sahip ikinci ülke konumundadır. Aynı Rapora göre Türkiye, hapisane yoğunluğunda yüzde 122.5 ile cezaevlerindeki doluluk oranı bakımından lider konumundadır¹³. Bu yoğunluk doğal olarak cezaevlerinde fiziki koşulların ve yaşam alanlarının yetersizliğine ve nihayetinde hak ihlallerine neden olmaktadır.

Kişinin cezaevinde uğradığı haksızlıkların her birinin nitelik olarak hak ihlali oluşturabileceği unutulmamalıdır. Zira özgürlük hakkı kısıtlanan bir hükümlünün diğer hakları varlığını korumaya devam ettiği için o haklara yönelik her haksız müdahale hak ihlali oluşturacaktır.

Hükümlünün infaz aşamasında anayasal güvence altına alınmış olan haklarına yönelik getirilen sınırlamaların tam belirlenmesi ve hükümlünün konumunun tereddüde mahal vermeyecek şekilde ortaya konulması da hukuk devleti ilkesinin bir gereğidir. Zira cezanın infazı ile birlikte, kişi dokunulmazlığı, bilgi alma hakkı, ifade özgürlüğü, haberleşmenin gizliliği, mülkiyet haklarındaki kısıtlamalar gündeme gelmektedir. Aynı şekilde cezanın infazının insan onuruna saygılı bir şekilde olması da hukuk devleti bakımından gündeme gelen diğer önemli bir konudur. Bundan dolayı temel haklara yapılan bu müdahalelerin kanunla açık ve net olarak belirlenmesi gerekir¹⁴.

Diğer taraftan 2006 Tarihli Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi’nin Üye Devletlere Avrupa Cezaevi Kuralları Hakkında REC (2006) 2 Sayılı Tavsiye Kararı’nın “*Temel İlkeler*” kenar başlıklı bölümünde infaza ilişkin esaslar şu şekilde düzenlenmiştir¹⁵:

Özgürlüğünden yoksun bırakılan herkese, insan haklarının gerektirdiği gibi saygılı davranılmalıdır.

¹³ SPACE-Council of Europe Annual Penal Statistics, <https://www.coe.int/en/web/prison/space>, İET: 23/09/2022.

¹⁴ DEMİRBAŞ, 2021, s.51.

¹⁵ Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi’nin Üye Devletlere Avrupa Cezaevi Kuralları Hakkında Rec (2006) 2 Sayılı Tavsiye Kararı’nın (Avrupa Cezaevi Kuralları), https://cte.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/1982019151_705_tavsiye_kararlari.pdf, İET:21/02/2022.

Özgürlüğünden yoksun bırakılan kişiler, kendilerini mahkûm eden ya da tutuklayan bir karar ile hukuken ellerinden alınmayan bütün haklarını muhafaza ederler.

Özgürlüğünden yoksun bırakılan kişilere getirilen kısıtlamalar, asgari gereklilikte ve haklarında hükmedilen kararın meşru amacıyla orantılı olmalıdır.

Kaynakların eksikliği, mahpusların insan haklarını ihlal eden cezaevi koşullarını mazur gösteremez.

Cezaevi yaşamı, genel toplum yaşamının olumlu yönlerine mümkün olabildiğince yaklaşmalıdır.

Bütün hapsedilme biçimleri, özgürlüğünden yoksun bırakılan kişilerin özgür toplumla yeniden bütünleşmelerini kolaylaştıracak şekilde düzenlenmelidir.

Dışarıdaki sosyal servislerle işbirliği ve toplumun mümkün olabildiği ölçüde cezaevi yaşamına katılımı teşvik edilmelidir.

Cezaevi personeli önemli bir kamu hizmetini yerine getirmektedir ve bu personel, işe alınmada, eğitimde ve mahpusların bakımında yüksek standartları sürdürmeyi mümkün kılan çalışma koşullarına sahip olmalıdır.

Bütün ceza infaz kurumları, düzenli olarak resmi denetime ve bağımsız izlemeye tabi tutulmalıdır.

Cezaların kanunun belirlediği ilkeler çerçevesinde infaz edildiğinin takibi ve hükümlünün sahip olduğu hakların farkına varabilmesi için tutuklu ve hükümlüye sahip oldukları haklar yazılı olarak derhal bildirilmelidir. Aynı şekilde tutuklu ve hükümlünün okuryazar olmaması halinde söz konusu hakların sözlü olarak kendisine bildirilmesi gerekir.

Anayasa, yasalar ve uluslararası sözleşme ve belge hükümleri dikkate alındığında cezaların infazında hak ihlallerinin oluşmaması bakımından özellikle aşağıdaki ilkelerin esas alınması gerekmektedir. Hükümlü ve tutuklular, genel olarak, özgürlük hakkı hariç olmak üzere Sözleşme kapsamında güvence altına alınan diğer temel hak ve özgürlüklerden cezaevi koşulları çerçevesinde yararlanmaya devam ederler. AİHM içtihatları uyarınca, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin hükümleri cezaevinin içinde de varlıklarını aynen korurlar. Dolayısıyla Sözleşme'de belirtilen haklara getirilen her türlü kısıtlamanın gerekçelendirilmesi gereklidir. Bununla birlikte, söz konusu gerekçe, suçun önlenmesi ve düzenin sağlanması gibi mahkûmiyet

koşullarından kaynaklanabilen güvenlik kaygıları kapsamında olabilir¹⁶. Bu bağlamda AİHM *Salapa/Polonya Kararında* iç hukuk hükümlerinin mahkûmların mektuplaşabilecekleri kişi kategorileri arasında herhangi bir fark gözetmeksizin yetkililerin mektupları denetlemesine, açmasına ve okumasına dayanak oluşturan bir gerekçeli karar verme yükümlülüğü öngörmemesini Sözleşmeye aykırı bulmuştur¹⁷.

1. İnfazda Eşitlik İlkesine Uygun Hareket Edilmesi

Demokratik hukuk devletinde her alanda olduğu gibi infaz aşamasında da vazgeçilmez ilkelerden biri infazın eşitlik ilkesine uygun olarak ve herhangi bir ayrımcılığı uğramadan tamamlanmasıdır. Bu adaletin ve hukukun üstünlüğünün bir gereğidir. Zira herkese eşit olanın verilmesi denkleştirici adaletin bir gereği olduğundan bu noktada hiçbir ayırım gözetilmeksizin herkesin eşit muameleye tabi tutulması gerekir¹⁸.

Kişinin işlediği suçtan dolayı cezaevinde bulunması olması devlete ve infaz kurumlarına kişiye eşitlik ilkesine ve ayrımcılık yasağına aykırı davranma hakkı vermez. Anayasa'nın 10. maddesinde "*kanun önünde eşitlik*" olarak da anılan bu ilke dikkate alınarak, infaz sırasında aynı statüde yer alan hiçbir hükümlüye ırk, renk, din, mezhep, milliyet, siyasal veya başka fikir ve düşünceler, millî ve sosyal köken, bir azınlığa mensup olma, doğum, ekonomik ve diğer toplumsal konumlar ve benzeri nedenlerle ayrıcalık tanınmaması, farklı bir uygulama yapılmaması amaçlanmıştır.

Ceza ve güvenlik tedbirlerinin infazına ilişkin kuralların hükümlülerin ırk, dil, din, mezhep, milliyet, renk, cinsiyet, doğum, felsefî inanç, millî veya sosyal köken ve siyasî veya diğer fikir yahut düşünceleri ile ekonomik güçleri ve diğer toplumsal konumları yönünden ayırım yapılmaksızın ve hiçbir kimseye ayrıcalık tanınmaksızın uygulanacağı 5275 sayılı Kanun'un "*İnfazda temel ilke*" kenar başlıklı 2. maddesinde belirtilmiştir. Aynı şekilde ceza ve güvenlik tedbirlerinin infazında zalimane, insanlık dışı, aşağılayıcı ve onur kırıcı davranışlarda bulunulamayacağı da maddede hüküm altına alınmıştır¹⁹.

¹⁶ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi İçtihadına İlişkin Rehber, **Mahpus Hakları**, Ankara, 2019, <https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/482020134215mahpus%20haklar%C4%B1%20olarak%20de%C4%9Fi%C5%9Ftirim%20ba%C5%9F%C4%B1%C4%9F%C4%B1.pdf>, İET: 20/06/2022, s. 7.

¹⁷ AİHM *Salapa/Polonya Kararı*, Başvuru No: 34487/97, K.T: 19.12.2002

¹⁸ ÖZBEK, 2021, s.66.

¹⁹ KARAKAŞ DOĞAN, Fatma, **5275 Sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanunun Düzenlemesi Işığında Ceza İnfaz Hukuku**, 12 Levha Yayınları, İstanbul, 2013, s.6-8; DEMİRBAŞ, Timur, "Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanunun (CGTİK) Değerlendirilmesi", **Ceza Hukuku Dergisi**, Yıl: 2006, Sayı: Ekim, s. 19-29; ARAS / GÜVERCİN, 2021, s. 40.

Eşitlik ilkesinin doğal bir sonucu olarak cezanın infazı aşamasında ayrımcılık yasağına ilişkin esasların aynen dikkate alınması gerekir. AİHM, bazı tutuklu ve hükümlülerin, diğer bazı kategorilerdekilerden farklı muamele görmelerine neden olan belirli bir cezaevi rejiminin uygulanmasına ya da hapis cezalarının diğer yönlerine ilişkin ayrımcılık iddiasıyla ilgili farklı şikâyetleri bu esaslar çerçevesinde ele almıştır. Bu bağlamda Mahkeme *Varnas/Litvanya Kararında*²⁰, eş ziyareti hususunda hükümlülere kıyasla tutuklulara yapılan farklı muamelenin 14. madde kapsamında gerekçelendirilmediğine karar vermiştir. Mahkeme ayrıca, uygun tesislerin olmamasının eş ziyareti yapılamamasını haklı kıldığı iddiasını kabul etmemiştir. Mahkeme, yetkililerin hükümlülere kıyasla tutuklulara karşı yapılan farklı muamele için makul ve nesnel bir gerekçelendirme sağlamadıklarını ve böylece ayrımcı bir tutum sergilediklerini tespit ederek hak ihlali kararı vermiştir²¹.

2. Cezanın İnsan Onuruna Saygı İlkesine Uygun İnfaz Edilmesi

Özgürlükçü demokrasilerde insan onurunun her koşulda korunması ilkesi ve devletin insan onurunun koruyucusu olma yükümlülüğü²² hayatın her alanında olduğu gibi cezaların infazı sürecinde de devam eden bir yükümlülüktür. İnfazın insanileştirilmesi olarak da ifade edebileceğimiz infazın insan onuruna uygun olması ilkesi esasen AİHS'nin 3. maddesinin bir gereği olarak cezaların infazında gözetilmesi gereken bir diğer temel ilkedir. 5275 sayılı Kanun'un "*İnfazda temel ilke*" kenar başlıklı 2. maddesinin ikinci fıkrasında ceza ve güvenlik tedbirlerinin infazında zalimane, insanlık dışı, aşağılayıcı ve onur kırıcı davranışlarda bulunulamayacağı hüküm altına alınmıştır. Bu noktadaki temel amaç ve mücadele infazın insan onuruna uygun yapılmasıdır²³. Kanun'un "*Hapis cezalarının infazında gözetilecek ilkeler*" kenar başlıklı 6. maddesi uyarınca da hürriyeti bağlayıcı cezanın zorunlu kıldığı hürriyetten yoksunluğun, insan onuruna saygının korunmasını sağlayan maddî ve manevî koşullar altında çektirilmesi gerekir²⁴.

²⁰ AİHM Varnas/Litvanya Kararı, Başvuru No: 42615/06, K.T: 09/07/2013; §§ 116-122; Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi İçtihadına İlişkin Rehber, Mahpus Hakları, Ankara2019, <https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/482020134215mahpus%20haklar%C4%B1%20olarak%20de%C4%9Fi%C5%9Ftirelim%20ba%C5%9F1%C4%B1%C4%9F%C4%B1.pdf>, İET: 10/07/2022, s.70.

²¹ ARAS / GÜVERÇİN, 2021, s. 41.

²² ÖZBEK, 2021, s.65.

²³ KARAKAŞ DOĞAN, 2013, s.6-8; DEMİRBAŞ, 2006, s.101.

²⁴ ARAS / GÜVERÇİN, 2021, s. 44.

Hukuk devletinin varlığının hayatın her alanında gözetilmesi gerektiği dikkate alındığında cezaevleri de hukuk devletinin hâkim olduğu alanlardır. Hukuk devleti olmanın gereği olarak cezaların insan onuruna saygı ilkesi çerçevesinde infazı gerekir. Kişinin suçlu olması onun onurunun yok sayılması sonucunu doğurmamaktadır. Cezasının infazı sırasında suçlunun bir insan olduğu, nesne olmadığı göz ardı edilmemelidir. İnsan onuru, demokrasinin ve hukuk devletlerinin vazgeçilmez bir parçasıdır. İnsan onuru, ceza hukukunun olduğu gibi infaz hukukunun da Magna Carta'sıdır²⁵. Bu nedenle her türlü işlem, karar ve faaliyette dikkate alınması gereken en temel değerdir.

İnsan onuruna saygı ilkesi gereğince cezaevinde tutuklu ve hükümlüler insan onuruna aykırı davranış ve uygulamalara maruz bırakılamaz ya da işkence veya insanlık dışı kötü muamelelere tabi tutulamaz. Kişinin suçu veya cezası ne olursa olsun bu tip uygulamalar insanlığa karşı işlenmiş eylemler olacaktır. Tutulma koşulları, tutulanlara yapılan uygulamalar, ayrımcı davranışlar, cezaevi görevlileri tarafından sarf edilen hakaretamiz ifadeler, kişiye normal olmayan bazı şeyleri yedirme, içirme gibi aşağılayıcı muameleler insan onuru ve haysiyetiyle bağdaşmayan muamele olarak ortaya çıkabilir²⁶.

Ceza infaz kurumlarında işkence veya kötü muamele olarak kabul edilecek hususlar ceza infaz kurumu idaresi ve görevlilerinin kasıtlı davranışlarından kaynaklanabileceği gibi yönetim hataları veya yetersiz kaynaklar sebebiyle de ortaya çıkabilir. Bu nedenle mahkûmlar için bir ceza infaz kurumundaki yaşam tüm yönleriyle değerlendirilmelidir. Ceza infaz kurumlarındaki yaşam, mahkûmlara sunulan aktivitelerin genişliğinden mahkûmlar ve ceza infaz görevlileri arasındaki ilişkilerin genel durumuna kadar geniş bir alanda değerlendirilmelidir. Bu noktada Anayasa'nın 17. maddesi, ceza infaz kurumunda tutulan bir hükümlü veya tutuklunun içinde bulunduğu şartların insan onuruna yakışır bir şekilde olmasını da koruma altına almaktadır. İnfazın yöntemi ve infaz sürecindeki davranışların mahkûmları özgürlükten mahrum kalmanın doğal sonucu olan kaçınılmaz elem seviyesinden daha fazla sıkıntılı veya eziyetli bir duruma sokmaması gerekir²⁷.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Sözleşme'nin 3. maddesi ile ilgili içtihatlarında kötü muamele yasağının demokratik toplumların en temel değeri olduğunu vurgulayarak terörizmle ya da organize suçla mücadele gibi en zor şartlarda dahi Sözleşme'nin -mağdurların

²⁵ ŞİMŞEK, Oğuz, **Anayasa Hukukunda İnsan Onuru Kavramı ve Korunması**, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı Doktora Tezi, İzmir, 1999, s.164.

²⁶ AYM Cezmi Demir ve Diğerleri Kararı, Başvuru No: 2013/293, K.T:17/7/2014, Prg.90.

²⁷ AYM Turan Günana Kararı, Başvuru No: 2013/3550, K.T: 19/11/2014, Prg.39.

davranışlarından bağımsız olarak- işkence, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya işlemleri yasakladığını belirtmiştir. Kötü muamele yasağının Sözleşme'nin 15. maddesinde belirtilen toplum hayatını tehdit eden kamusal tehlike hâlinde dahi hiçbir istisnaya yer vermediği de içtihatlarda vurgulanmıştır²⁸.

AİHM, başvuruya konu olaylarda başvurucuların aşağılanmasını ve alçaltılmasını amaçlayan bir muameleye dair herhangi belirtinin olmadığı hâllerde de muamelenin amacının mağdurları küçük düşürmek ya da alçaltmak olup olmadığı sorunu değerlendirmeye alınacak bir faktör olmasına rağmen böyle bir amacın yokluğunun Sözleşme'nin 3. maddesinin ihlaline engel olmayacağını belirtmektedir. AİHM, somut olayın kendine özgü koşullarını dikkate alarak başvurucunun çok uzun bir süre katlanmak zorunda kaldığı tutukluluk koşullarının ciddi ruhsal hastalık ve acıya neden olabileceğini, insanlık onurunu zedeleyebileceğini, aşağılanma ve alçaltılmaya neden olan böylesi duyguları ortaya çıkarabileceğini dikkate aldığını belirtmektedir²⁹.

3. İnfazın Kanunilik İlkesine Uygun Yapılması

İnfaz sürecinde kişilerin hak ve özgürlükleri bakımından çeşitli sınırlamalar getirildiğinden, bu sınırlamaların dayanağının mutlaka kanunla öngörülmesi gerekir. Kanunsuz infaz olmayacağından infaza ilişkin hususların da kanunda açıkça düzenlenmesi zorunludur. Hürriyeti bağlayıcı cezaların infazının kanunla belirlenen usul ve esaslar çerçevesinde yerine getirilmesi suç ve cezaların kanuniliği ilkesinin doğal sonucu ve gereğidir. Buradaki kanunilik ilkesinin de hukuk devleti ilkesi esasları çerçevesinde olacağı açıktır. Hukuk devleti ilkesine aykırı bir yasal düzenlemeye dayanılarak yapılacak bir infazın da kanuniliğinden bahsedilemez³⁰.

Anayasa'nın "*Suç ve cezalara ilişkin genel esaslar*" başlıklı 38. maddesinin ikinci fıkrasında yer alan "*...ceza mahkûmiyetinin sonuçları konusunda da yukarıdaki fıkra uygulanır.*" hükmü karşısında suçta ve cezada kanunilik ilkesinin ve söz konusu ilkenin sonuçlarının infaz hukuku bakımından da geçerli olduğu açıktır. Buna göre kanunsuz suç ve ceza olmayacağı gibi kanunsuz infaz da olamaz. Bu infazın kanuniliği ilkesi olarak da ifade

²⁸ AİHM Labita/İtalya Kararı, Başvuru No: 26772/95, K.T: 6/4/2000, Prg.119.

²⁹ ARAS / GÜVERÇİN, 2021, s. 42-43; AİHM Kalashnikov/Rusya Kararı, Başvuru No: 47095/99, K.T:15/7/2002, Prg.101.

³⁰ ÖZBEK, 2021, s. 69; ARAS / GÜVERÇİN, 2021, s.44.

edilebilir³¹. Bu bağlamda 5275 sayılı Kanun'un 6/1-c maddesinde hükümlünün kanun ve yönetmeliklerle tanınmış haklarının dokunulmazlığını sağlamak üzere cezanın infazında ve iyileştirme çabalarında kanunilik ve hukuka uygunluk ilkelerinin esas alınacağı açıkça vurgulanmıştır. Bu noktada Bakanlığın yönetmelik ve genelge gibi işlemlerle disiplin suçu ve disiplin cezası oluşturması mümkün olmadığı gibi cezaevi idaresinin de uygulamalarının kanunilik ilkesine uygun olması gerekir. Takdir hakkının kanunun amacına aykırı olarak kullanılması sonucu ortaya çıkan keyfi uygulamaların veya disiplin cezası olarak uygulanan bazı uygulamaların idari işlem olarak hükümlülere uygulanması mümkün değildir. Yönetmelik veya idari işlemler kanunun belirlediği çerçevenin dışına çıkamaz.

Diğer taraftan 5275 sayılı Kanun'un 6/1-b maddesinde hükümlülerin, Anayasa'da yer alan diğer hakları, infazın temel amaçları saklı kalmak üzere, bu Kanun'da öngörülen kurallar uyarınca kısıtlanabilir. Kanuni düzenlemeden de anlaşılacağı üzere hükümlülerin temel hakları ancak kanunla ve kanunun belirlediği esaslar çerçevesinde kısıtlanabilir. Kanun dışında kanun hükmünde kararname veya yönetmelik ya da tüzük ile temel hakların kısıtlanması yoluna gidilemez. Kanun hükmünde kararname (KHK) bir kanun olmadığından infaza ilişkin hususlar KHK ile düzenlenmez. Ancak Türkiye'de 15 Temmuz Darbe Girişimi sonrası OHAL ilan edilmesiyle birlikte birçok alanda olduğu gibi cezaevlerine ve cezaların infazına ilişkin de OHAL KHK'ları çıkarılmıştır. Bu KHK'larda hükümlünün avukatıyla ve yakınlarıyla görüşmesi, haberleşme hakkı, görüş hakkı gibi doğrudan hükümlünün haklarına ilişkin hususlar KHK ile orantısız bir şekilde sınırlandırılmıştır. Dolayısıyla OHAL KHK'ları ile yapılan bu sınırlamalar kanunilik ilkesine aykırı uygulamalardır.

4. Hükümlünün Yaşam Hakkı ile Beden ve Ruh Bütünlüğünün Korunması İlkesi

Hükümlü ve tutukluların yaşam hakkı ile beden ve ruh bütünlüğünün korunması, cezaevlerinde öncelikle güvence altına alınması gereken bir husustur. Cezaevlerinde kişilerin yaşam hakkı ile ruh ve beden bütünlüğünün korunması cezaevi idaresinin temel yükümlülüğüdür. Bu kapsamda 5275 sayılı Kanun'un 6. maddesinde belirlenen bu ilke uyarınca ceza infaz kurumlarında hükümlülerin yaşam hakları ile beden ve ruh bütünlüklerini korumak üzere her türlü koruyucu tedbirin alınması zorunludur. Bu kapsamda hükümlülerin gerekli sağlık ve psikolojik destek hizmetlerinden faydalanması gerekir. Bu husus 5275 sayılı Kanun'un "*Hükümlünün muayene ve tedavi istekleri*" kenar başlıklı 71. maddesinde de hüküm altına alınmıştır. Düzenleme uyarınca hükümlü, beden ve ruh sağlığının korunması,

³¹ ÖZBEK, 2021, s.69.

hastalıklarının tanısı için muayene ve tedavi olanaklarından, tıbbî araçlardan yararlanma hakkına sahiptir. Bu ilke çerçevesinde hastalanan hükümlünün zamanında gerekli sağlık hizmetlerini alması gerekir. Bu konuda yaşanan ihmal neticesinde kişinin ölmesi halinde bu ilke ihlal edilmiş olacak ve ilgililerin sorumluluğu doğacaktır. Ayrıca Kanun'un "İnfazı engelleyecek hastalık hâli" kenar başlıklı 81. maddesi uyarınca kurum hekimi veya görevli hekim tarafından yapılan muayene ve incelemeler sonucunda hükümlünün cezasını yerine getirmesine engel olabilecek hastalığı saptanırsa durum, kurum yönetimine bildirilmelidir. Böyle bir durumda cezanın bu koşullarda infazı hükümlünün yaşam hakkı ile beden ve ruh bütünlüğünün korunması tehlikeye gireceğinden 5275 sayılı Kanun'un 16. maddesi çerçevesinde hükümlünün cezasının infazı iyileşinceye kadar geri bırakılır³².

İnfazın yöntemi ve infaz sürecindeki davranışların mahkûmları özgürlükten mahrum kalmanın doğal sonucu olan kaçınılmaz elem seviyesinden daha fazla sıkıntılı veya eziyetli bir duruma sokmaması gerektiği AİHM tarafından birçok kararda vurgulanmıştır. Ceza infaz kurumunda tutulmanın pratik gerekleri çerçevesinde mahkûmların sağlık ve esenlikleri gibi hususların yeterli bir şekilde güvence altına alınması ve gerekli tıbbi yardım sağlanması da insan onuruna yakışır şartların sağlanması için zorunludur³³.

Diğer taraftan kurum içerisinde hükümlünün yaşam hakkı ile beden ve ruh bütünlüğünü tehdit eden fiziksel koşullara karşı veya diğer mahkûmların bu yöndeki tehditlerine ya da cezaevi personelinin bu yöndeki fiili uygulamalarına karşı gerekli tedbirlerin alınması gerekir. Bu kapsamda hükümlünün intihar etmesini engelleyici tedbirlerin alınması cezaevi idaresinin sorumluluğu altındadır. Cezaevlerinde intihar vakaları ciddi bir sorun oluşturmaya başlamıştır. Bu hükümlü ve tutuklunun kendi ruhsal, kişisel veya ailevi sorunlarından kaynaklı olabileceği gibi cezaindeki onur kırıcı ve kötü muamelelerden de kaynaklanabilmektedir³⁴. Adalet Bakanlığı'nın verilerine göre 1997 ile 2014 yılları arasında toplam 544 hükümlü ve tutuklu intihar etmiştir³⁵.

Hazırlanan bir kısım raporlarda cezaevlerinde yeterli sayıda doktor ve tıbbi yardım ekibi olmaması ve mahkûmların elleri kelepçeli muayeneye zorlanması gibi sebepler ciddi sağlık

³² ARAS / GÜVERÇİN, 2021, s.46.

³³ AİHM Piechowicz/Polonya Kararı, Başvuru No: 20071/07, K.T:17/4/2012, Prg.162.

³⁴ AKIN, Mehmet Murat, **Türkiye Cezaevlerindeki İntihar Davranışlarına Sosyolojik Bir Bakış**, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Denizli, 2018, s.32-33; ÖZBEK, 2021, s.155-156.

³⁵ "CHP'den cezaevi raporu: Son 25 yılda 641 kişi intihar etti", <https://hapistesaglik.cisst.org.tr/?p=93>, İET:01/04/2022.

problemleri yaşayan veya yaralanan mahkumların tedavisini güçleştirmektedir. 2002 ila 2018 yılları arasındaki 16 yıllık süreçte yaklaşık 3.432 tutuklu ve hükümlünün hayatını kaybettiği hazırlanan raporlarla ortaya konulmuştur³⁶. Yine İnsan Hakları Derneği Diyarbakır Şubasının hazırladığı 2021 hak ihlalleri raporuna göre, sadece Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde 156 mahpus, cezaevinde işkence ve kötü muameleye maruz kalmıştır³⁷. Bu veriler cezaevlerinde yaşam hakkını korunmasına yönelik yeterli donanımın olmadığını ve tedbirlerin alınmadığı göstermektedir.

5. Gizlilikten Kaçınma İlkesi

Gizlilikten kaçınma ilkesi en genel tanımı ile cezanın infazının bilinmeyen bir yerde ve bilinmeyen bir yöntemle yapılamamasını ifade etmektedir. Bu ilke uyarınca infazı sürecinde cezanın infazına ilişkin olarak infaz yeri, zamanı, şekli, yöntemi vb. gibi hususlar açıkça düzenlenmeli ve başta hükümlü olmak üzere herkes tarafından bilinebilir olmalıdır. Ancak bu ilke kanunilik ilkesi çerçevesinde cezanın infazı sürecinde infazın aşamalarının belirli ve bilinebilir olmasını ifade etmekte olup cezanın alenen infazı anlamına gelmemektedir³⁸. Bu ilke infazın yasal çerçeve içerisinde yürütülüp yürütülmediğinin idari ve yargısal denetimine imkân sağladığından hükümlüyü güvence altına almaktadır³⁹. Bu kapsamda hükümlünün hangi cezaevinde cezasını infaz ettiği noktasında ailesinin bilgilendirilmesi gerekir.

Öte yandan Avrupa Cezaevi Kurallarında da vurgulandığı üzere cezaların kanunun belirlediği ilkeler çerçevesinde infaz edildiğinin takibi ve hükümlünün sahip olduğu hakların farkına varabilmesi için tutuklu ve hükümlüye sahip oldukları haklar yazılı olarak derhal bildirilmelidir. Aynı şekilde tutuklu ve hükümlünün okuryazar olmaması halinde söz konusu hakların sözlü olarak kendisine bildirilmesi gerekir.

6. İnfaz Sürecinin İdari ve Yargısal Denetime Açık Olması İlkesi

Temel hak ve özgürlüklerin korunması noktasında idari ve yargısal denetim önemli bir fonksiyon ifa etmektedir. Bu nedenle cezanın çağdaş infaz hukukuna hâkim olan ilkeler ışığında

³⁶ Cezaevlerinde Yaşanan Hak İhlalleri Raporu, https://cdn.chp.org.tr/cms/0/Other/NewFolder/hak_ihlali_raporu.pdf, İET: 11/07/2022.

³⁷ 2021 Yılı İnsan Hakları İhlalleri Bilançosu, <https://ihddiyarbakir.org/Content/uploads/24fb5b31-8151-4bbe-9410-aaf30193e478.pdf>, İET:11/07/2022.

³⁸ KARAKAŞ DOĞAN, 2013, s.6-8; DEMİRBAŞ, 2006, s.101; ARAS / GÜVERÇİN, 2021, s.46.

³⁹ ALTINOK VİLLEMİN, Derya, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihatları Işığında Ağırlandırılmış Müebbet Hapis Cezalarının Kesintisiz İnfazının İşkence Yasağı Açısından İncelenmesi, İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2014, s.70.

infaz edildiğinin tespiti ve hükümlünün keyfi uygulama, işlem ve kararlara muhatap kalmaması bakımından infaz işlemlerinin idari ve yargısal denetime açık olması kuraldır. Bu nedenle hükümlü hakkında verilen kararlar, yapılan işlemler ve cezaevi uygulamalarının idari ve yargısal denetime tabi olması gerekmektedir.

Hükmü veren mahkeme, hükmün kesinleşmesine müteakip bir hafta içinde altına kesinleşme şerhini düştükten sonra kesinleşme şerhli kararı, hükmü veren mahkemenin bulunduğu yer Cumhuriyet başsavcılığına gönderir. Bu hükümler çerçevesinde infazına başlanan hükmün infazı sürecini yürütme görevi Cumhuriyet başsavcılığına verilmiştir. Ancak belli durumlarda esas mahkemesi ya da infaz hâkimliği bu infaz işlemlerini denetlemekte ve bazı kararlar vermektedir.

Diğer taraftan ceza infaz kurumları ve tutukevlerinde hükümlü ve tutuklular hakkında yapılan işlemler veya bunlarla ilgili faaliyetlerin kanun ve yönetmelik hükümleri ile genelgelere aykırı olduğu gerekçesiyle bu işlem veya faaliyetlere karşı da hükümlü ve tutuklular infaz hâkimliğine başvurma hakkına sahiptir. Cezaevinde idare tarafından getirilen yasaklayıcı bir uygulama veya verilen disiplin cezası infaz hâkimliğinin denetimine açıktır.

Görüldüğü üzere ceza hükmünü içeren kesinleşmiş hükmün ilgili Cumhuriyet başsavcılığına gelmesiyle birlikte infaz süreci başlamaktadır. İnfazın takibi ve infaz işlemlerinin yürütülmesinde ilgili başsavcılık sorumlu iken infaz sürecindeki hukuki denetim ve şikâyet makamında ise genel olarak infaz hâkimliği istisnai durumlarda da esas mahkemesi görevlidir. İnfazın bu şekilde çok yönlü denetimi keyfiliği engellediği gibi cezaevi gibi kurumlarda hak ihlallerini de önüne geçecektir.

E. AİHM KARARLARI IŞIĞINDA HAK İHLALLERİNİ ÖNLENMESİ İÇİN ALINMASI GEREKEN TEDBİRLER

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi verdiği birçok kararda hükümlünün hakları ve yükümlülükleri ile idarenin alacağı tedbirler arasında bir denge kurulması gerektiğini vurgulamıştır. Bu bağlamda Mahkeme *Kochetkov/Estonya Kararında*⁴⁰ “...Her halükarda devlet özgürlüğünden yoksun bırakılan kişinin insan onuruna uygun koşullarda tutulmasını, özgürlüğünden yoksun bırakma tedbirinin biçiminin ve uygulanma şeklinin tutulmanın doğasında bulunan ve kaçınılmaz olan ıstırap seviyesini aşacak yoğunlukta bir zorluğa neden olmamasını, mahpusluğun uygulamaya ilişkin gereklerine rağmen tutulan kişinin sağlığının ve

⁴⁰ AİHM Kochetkov/Estonya Kararı, Başvuru No:41653/05, K.T: 2/07 2009, Prg. 40.

refahının etkili bir şekilde korunmasını temin etmek zorundadır. Tutulma koşullarını değerlendirirken, bu koşulların ve başvuru tarafından dile getirilen özel birtakım iddiaların kümülatif etkilerinin dikkate alınması gerekmektedir. Tutulan kişinin belirli koşullardaki tutulma süresi de ayrıca dikkate alınmak zorundadır...” demek suretiyle ceza infaz kurumlarında hükümlü ve tutukluların cezalarının infazında göz önünde bulundurulması gereken ilkelere ve alınması gereken tedbirlere ışık tutulmuştur.

AİHM, mahkûmların, insanlık onuruna uygun koşullarda tutulma hakkına ilişkin genel ilkelerle ilgili olarak, *Mouisel/Fransa*⁴¹ ve *Renolde/Fransa*⁴² kararlarına da atıfta bulunmaktadır. Bu bağlamda AİHM, Sözleşme’nin 3. maddesinin; devletin, her kişinin insanlık onuruna saygının gerektirdiği koşullarda tutulmasını sağlama, infaz biçiminin ilgiliyi çaresizliğe veya tutukluluk halinde kaçınılmaz acı seviyesini aşan yoğunlukta bir sıkıntıya mahkûm bırakmama ve infazın pratik gerekliliklerini dikkate alarak, tutulan kişinin sağlık ve iyilik halini uygun şekilde sağlama yükümlülüğünün bulunduğunu kararlarında vurgulamaktadır.

Diğer taraftan 5275 sayılı Kanun’un “Yönetim tarafından alınabilecek tedbirler” kenar başlıklı 49. maddesinde ceza infaz kurumu yönetiminin, disiplin soruşturması yapılan hükümlünün odasını, iş ve çalışma yerini değiştirebileceği, hükümlüyü kurumun başka kesimine nakledebileceği veya diğer hükümlülerden ayırabileceği düzenlenmiştir. Bunun yanı sıra kurumun düzeninin ve kişilerin güvenliklerinin ciddi tehlikeyle karşı karşıya kalması hâlinde, asayiş ve düzeni sağlamak için Kanun’da açıkça belirtilmeyen diğer tedbirleri de alacağı hüküm altına alınmıştır. Bu madde kapsamında alınacak tedbirlerde de yukarıda belirtilen ilke ve kuralların göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Disiplin sürecinin devam etmesi gerekçe gösterilerek asgari standartların altında tedbirlerin alınması mümkün değildir.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, 9 Ekim 2012 tarihinde *X/Türkiye Kararında* oybirliği ile başvurunun tutulma koşullarının insanlık dışı olduğunu belirterek Sözleşme’nin 3. maddesinin ihlal edildiğini tespit etmiştir⁴³. AİHM, kararında Sözleşme’nin 3. maddesinin; devletin, her kişinin insanlık onuruna saygının gerektirdiği koşullarda tutulmasını sağlama, infaz biçiminin ilgiliyi çaresizliğe veya tutukluluk halinde kaçınılmaz acı seviyesini aşan

⁴¹ AİHM *Mouisel/Fransa* Kararı, Başvuru No: 67263/01, KT:14/11/2002, Prg.37-40.

⁴² AİHM *Renolde/Fransa* Kararı, Başvuru No: 5608/05, K.T: 16/10/ 2008, Prg. 119-120.

⁴³ CENGİZ, Serkan, “X/Türkiye Kararının Uygulanması (Başvuru no: 24626/09 • Karar Tarihi: 9 Ekim 2012)”, İzleme Raporu, https://serkancengiz.av.tr/fileadmin/articles/X_-TurkiyeRaporu.pdf, İET:21/03/2021, s.14-15.

yoğunlukta bir sıkıntıya mahkûm bırakmama ve infazın pratik gerekliliklerini dikkate alarak, tutulan kişinin sağlık ve iyilik halini uygun şekilde sağlama yükümlülüğünün bulunduğuna vurgu yapmıştır. AİHM, somut olayda, başvuranın hücre tecridinde tutulma koşullarının kendisinde ruhsal ve fiziksel acılara ve ayrıca insanlık onuruna derin bir saldırı duygusuna yol açtığından ve bu ağır koşulların “insanlık dışı ve aşağılayıcı muamele” tekabül etmekte olduğunu ve Sözleşme’nin 3. maddesinin ihlal edildiğini tespit etmiştir.

F. OHAL KHK’LARI İLE İNFAZ MEVZUATINDA YAPILAN DEĞİŞİKLİKLER VE GETİRİLEN KISITLAMALARIN HAK İHLALLERİNE ETKİSİ

15 Temmuz 2016 tarihinde yaşanan darbe girişiminin ardından Bakanlar Kurulu’nun 2016/9064 sayılı kararı ile 20 Temmuz 2016 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın 120. maddesi⁴⁴ uyarınca 2935 sayılı Olağanüstü Hal Kanunu’nun 3. maddesinin birinci fıkrasının (b) bendi⁴⁵ kapsamında bütün ülkede 21 Temmuz 2016 tarihinden başlamak üzere doksan gün süre ile olağanüstü hal ilan edilmiştir. İlk üç aydan sonra OHAL 7 kez daha uzatılmıştır. OHAL’in ilan edildiği 21 Temmuz 2016 tarihinden 20 Temmuz 2018 tarihine kadar geçen 24 aylık sürede 32 adet Kanun Hükmünde Kararname (KHK) yayınlandı⁴⁶. Bu kararnamelerle ceza

⁴⁴ 1982 Anayasası madde 120: Anayasa ile kurulan hür demokrasi düzenini veya temel hak ve hürriyetleri ortadan kaldırmaya yönelik yaygın şiddet hareketlerine ait ciddi belirtilerin ortaya çıkması veya şiddet olayları sebebiyle kamu düzeninin ciddi şekilde bozulması hallerinde, Cumhurbaşkanı başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu, Milli Güvenlik Kurulunun da görüşünü aldıktan sonra yurdun bir veya birden fazla bölgesinde veya bütününde, süresi altı ayı geçmemek üzere olağanüstü hal ilan edebilir.

⁴⁵ 2935 sayılı Olağanüstü Hal Kanunu madde 3/1-b;... Cumhurbaşkanı Anayasa ile kurulan hür demokrasi düzenini veya temel hak ve hürriyetleri ortadan kaldırmaya yönelik yaygın şiddet hareketlerine ait ciddi belirtilerin ortaya çıkması veya şiddet olayları sebebiyle kamu düzeninin ciddi şekilde bozulması hallerinde, Milli Güvenlik Kurulunun görüşünü de aldıktan sonra; Yurdun bir veya birden fazla bölgesinde veya bütününde altı ayı geçmemek üzere olağanüstü hal ilan edebilir.

⁴⁶ OHAL sürecinde çıkarılan ve daha sonra kanunlaşan OHAL KHK’ları:

KHK Sayısı	R.G. Tarihi	Kanun Numarası	R.G. Tarihi
667 Sayılı KHK	23.07.2016	6749 S. Kanun	29.10.2016
668 Sayılı KHK	27.07.2016 2.M	6755 S. Kanun	24.11.2016
669 Sayılı KHK	31.07.2016	6756 S. Kanun	24.11.2016
670 Sayılı KHK	17.08.2016	7091 S. Kanun	08.03.2018 1.M
671 Sayılı KHK	17.08.2016	6757 S. Kanun	24.11.2016
672 Sayılı KHK	01.09.2016 1.M	7080 S. Kanun	08.03.2018 1.M
673 Sayılı KHK	01.09.2016 2.M	7081 S. Kanun	08.03.2018 1.M
674 Sayılı KHK	01.09.2016 2.M	6758 S. Kanun	24.11.2016
675 Sayılı KHK	29.10.2016	7082 S. Kanun	08.03.2018 1.M

infaz kurumlarına ve cezaların infazına ilişkin önemli düzenlemeler getirilmiştir. Bu düzenlemelerin birçoğunun AİHS ve Anayasa ile AİHM uygulamalarına aykırı olduğu uygulamada dile getirilmektedir. Burada genel olarak OHAL sürecindeki KHK'larla infaz sürecine ilişkin getirilen düzenlemeler özet olarak ele alınacaktır.

1. Tutuklunun Avukatı ile Yapacağı Görüşe Getirilen Kısıtlamalar

23.07.2016 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren 667 sayılı KHK'sı ile tutukluların avukatları ile görüşmeleriyle alakalı olağanüstü hal sürecinde geçerli olacak bazı kısıtlamalar getirilmiştir. 667 sayılı KHK'nın 6. maddesinin birinci fıkrasının (d) bendi ile 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun İkinci Kitap Dördüncü Kısım Dördüncü, Beşinci, Altıncı ve Yedinci Bölümünde tanımlanan suçlar (TCK madde 302-339) ve 3713 sayılı Terörle Mücadele

676 Sayılı KHK	29.10.2016	7070 S. Kanun	08.03.2018 1.M
677 Sayılı KHK	22.11.2016	7083 S. Kanun	08.03.2018 1.M
678 Sayılı KHK	22.11.2016	7071 S. Kanun	08.03.2018 1.M
679 Sayılı KHK	06.01.2017 1.M	7084 S. Kanun	08.03.2018 1.M
680 Sayılı KHK	06.01.2017 1.M	7072 S. Kanun	08.03.2018 1.M
681 Sayılı KHK	06.01.2017 1.M	7073 S. Kanun	08.03.2018 1.M
682 Sayılı KHK	23.01.2017	7068 S. Kanun	08.03.2018 1.M
683 Sayılı KHK	23.01.2017	7085 S. Kanun	08.03.2018 1.M
684 Sayılı KHK	23.01.2017	7074 S. Kanun	08.03.2018 1.M
685 Sayılı KHK	23.01.2017	7075 S. Kanun	08.03.2018 1.M
686 Sayılı KHK	07.02.2017 1.M	7086 S. Kanun	08.03.2018 1.M
687 Sayılı KHK	09.02.2017	7076 S. Kanun	08.03.2018 1.M
688 Sayılı KHK	29.03.2017 1.M	7087 S. Kanun	08.03.2018 1.M
689 Sayılı KHK	29.04.2017 1.M	7088 S. Kanun	08.03.2018 1.M
690 Sayılı KHK	29.04.2017 1.M	7077 S. Kanun	08.03.2018 1.M
691 Sayılı KHK	22.06.2017 2.M	7069 S. Kanun	08.03.2018 1.M
692 Sayılı KHK	14.07.2017 1.M	7089 S. Kanun	08.03.2018 1.M
693 Sayılı KHK	25.08.2017	7090 S. Kanun	08.03.2018 1.M
694 Sayılı KHK	25.08.2017	7078 S. Kanun	08.03.2018 1.M
695 Sayılı KHK	24.12.2017	7092 S. Kanun	08.03.2018 1.M
696 Sayılı KHK	24.12.2017	7079 S. Kanun	08.03.2018 1.M
697 Sayılı KHK	12.01.2018	7098 S. Kanun	08.03.2018 1.M
701 Sayılı KHK	08.07.2018	7150 S. Kanun	03.11.2018 1. M

Kanunu kapsamına giren suçlar ve toplu işlenen suçlar bakımından, olağanüstü halin devamı süresince;

Tutuklu olanların avukatları ile görüşmelerinde, toplumun ve ceza infaz kurumunun güvenliğinin tehlikeye düşürülmesi, terör örgütü veya diğer suç örgütlerinin yönlendirilmesi, bunlara emir ve talimat verilmesi veya yorumlarıyla gizli, açık ya da şifreli mesajlar iletilmesi ihtimalinin varlığı halinde, Cumhuriyet savcısının kararıyla,

Görüşmelerin teknik cihazla sesli veya görüntülü olarak kaydedilebileceği,

Tutuklu ile avukatın yaptığı görüşmeleri izlemek amacıyla görevli hazır bulundurulabileceği,

Tutuklunun avukatına veya avukatın tutukluya verdiği belge veya belge örnekleri, dosyalar ve aralarındaki konuşmalara ilişkin tutukları kayıtlara el konulabileceği,

Görüşmelerin gün ve saatlerinin sınırlandırılabilmesi,

Tutuklunun yaptığı görüşmenin, belirtilen amaçla yapıldığının anlaşılması hâlinde, görüşmeye derhal son verilerek, bu hususun gerekçesiyle birlikte tutanağa bağlanacağı,

Görüşme başlamadan önce, tarafların bu hususta uyarılacağı,

Tutuklu hakkında, tutanak tutulması hâlinde, Cumhuriyet savcısının istemiyle tutuklunun avukatlarıyla görüşmesinin sulh ceza hâkimliğince yasaklanabileceği, yasaklama kararının, tutuklu ile yeni bir avukat görevlendirilmesi için derhal ilgili baro başkanlığına bildirileceği,

Baro tarafından bildirilen avukatın değiştirilmesinin Cumhuriyet savcısı tarafından istenebileceği belirtilmiştir.

Getirilen kısıtlama tutuklunun adil yargılanma hakkı kapsamında müdafî ile özgürce görüşme ve savunmasını hazırlamasına bir müdahale olması nedeniyle hak ihlali doğurmaktadır.

2. Hükümlünün Avukatı ile Yapacağı Görüşe Getirilen Kısıtlamalar

29.10.2016 tarihinde Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe giren 676 sayılı KHK ile 667 sayılı KHK ile olağanüstü hal süresince geçerli olmak üzere getirilen kısıtlamalar 5275 sayılı Kanun’a eklenerek tutuklu ve hükümlüler için kalıcı hale getirilmiştir. 676 sayılı KHK’nın 6. maddesi ile 5275 sayılı Kanun’un 59. maddesinin dördüncü fıkrası değiştirilmiş, aynı maddeye yeni fıkralar eklenmiştir.

5275 sayılı Kanun'un 59. maddesinin 4. fıkrası ile avukatla görüşme sırasında; hükümlünün avukatına veya avukatın hükümlüye verdiği belge veya belge örnekleri, dosyalar ve aralarındaki konuşmaya ilişkin olarak kendilerinin tuttıkları kayıtların incelenmeyeceği, hükümlünün avukatı ile yaptığı görüşmenin dinlenemeyeceği ve kayda alınamayacağı belirtilmiş ancak 5. fıkra gereğince Türk Ceza Kanunu'nun 220. maddesinde ve İkinci Kitap Dördüncü Kısım Dördüncü, Beşinci, Altıncı ve Yedinci Bölümlerinde tanımlanan suçlar (TCK madde 302-339) ile 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu kapsamına giren suçlardan mahkûm olanların avukatları ile görüşmelerinde, toplumun ve ceza infaz kurumunun güvenliğinin tehlikeye düşürüldüğüne, terör örgütü veya diğer suç örgütlerinin yönlendirildiğine, bu örgütlere emir ve talimat verildiğine veya yorumları ile gizli, açık ya da şifreli mesajlar iletildiğine ilişkin bilgi, bulgu veya belge elde edilmesi hâlinde, Cumhuriyet başsavcılığının istemi ve infaz hâkiminin kararıyla ve üç ay süreyle;

Görüşmelerin teknik cihazla sesli veya görüntülü olarak kaydedilebileceği,

Hükümlü ile avukatın yaptığı görüşmeleri izlemek amacıyla görevlinin görüşmede hazır bulundurulabileceği,

Hükümlünün avukatına veya avukatın hükümlüye verdiği belge veya belge örnekleri, dosyalar ve aralarındaki konuşmalara ilişkin tuttıkları kayıtlara el konulabileceği,

Görüşmelerin gün ve saatlerinin sınırlandırılabilmesi

belirtilmiştir.

Aynı maddenin 6. fıkrasında infaz hâkiminin hükümlünün kurallara uyumunu, toplum veya ceza infaz kurumu bakımından arz ettiği tehlikeyi ve rehabilitasyon çalışmalarındaki gelişimini değerlendirerek, kararda belirttiği süreyi üç aydan fazla olmamak üzere müteaddit defa uzatabileceği gibi kısaltılmasına veya sonlandırılmasına da karar verebileceği; aynı maddenin 7. fıkrasıyla beşinci fıkra kapsamına giren hükümlünün yaptığı görüşmenin, aynı fıkra da belirtilen amaca yönelik yapıldığının anlaşılması hâlinde, görüşmeye derhal son verilerek, bu hususun gerekçesiyle birlikte tutanağa bağlanacağı, görüşme başlamadan önce tarafların bu hususta uyarılacağı; 8. fıkrayla hükümlü hakkında, yedinci fıkra uyarınca tutanak tutulması hâlinde, Cumhuriyet başsavcılığının istemiyle hükümlünün avukatlarıyla görüşmesinin infaz hâkimince altı ay süreyle yasaklanabileceği, yasaklama kararının, hükümlüye ve yeni bir avukat görevlendirilmesi için derhal ilgili baro başkanlığına bildirileceği, Cumhuriyet başsavcılığının baro tarafından bildirilen avukatın değiştirilmesini baro başkanlığından isteyebileceği; 11. fıkrayla tutuklular hakkında yukarıda belirtilen

durumlara ilişkin hususlarda soruşturma aşamasında sulh ceza hâkiminin, kovuşturma aşamasında ise mahkemenin yetkili olduğu belirtilmiştir.

667 sayılı KHK'nın 6. maddesi getirilen düzenlemeler ve 676 sayılı KHK ile 5275 sayılı Kanun'a yapılan eklemelerle tutuklu ve hükümlülerin avukatlarıyla görüşme hakları ile ilgili olarak görüşmenin gizliliği, zamanını sınırlama, görüşü yasaklama hususlarında Cumhuriyet savcılarında ve infaz hâkimliğine geniş takdir hakkı verilmiştir. Avukat müvekkil görüşmesinin gizli olması esastır. Savunma hakkının korunması için bu gizliliğin ihlal edilmemesi gerekir.

Yukarıda belirtilen düzenlemeler CMK'nın 154. maddesine aykırıdır. Tutuklu ve hükümlülerin cezaevinde hukuki yardım alma haklarını kullanabilmelerinin ön koşulu, kendi seçtikleri bir avukatla görüşebilmektir. Kendi seçmedikleri bir avukatın kendilerini yeterince savunması mümkün olmayacaktır. 667 ve 676 sayılı KHK'lar bu gizliliği ortadan kaldıran, sınırları belirsiz ve keyfi bir müdahale alanı açmıştır. Bu uygulama özellikle adil yargılanma hakkının bir gereği olan etkin savunma hakkının kullanılması ve müdafinin hukuki yardımından yararlanma hakkının orantısız ve haksız kısıtlanması sonucunu doğurmaktadır. Aynı şekilde yapılacak telefon görüşmesini kayda alınması haberleşme hakkına da haksız bir müdahaledir.

3. Tutukluların Ailesiyle Görüşmesine ve Telefon Görüşüne Getirilen Kısıtlamalar

23.07.2016 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren 667 sayılı KHK ile tutukluların aileleriyle yaptıkları kapalı ve açık görüşler ile telefon görüşmelerine kısıtlamalar getirilmiştir. 667 sayılı KHK'nın 6. maddesinin birinci fıkrasının (e) bendi ile 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun İkinci Kitap Dördüncü Kısım Dördüncü, Beşinci, Altıncı ve Yedinci Bölümünde tanımlanan suçlar (TCK madde 302-339), 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu kapsamına giren suçlar ve toplu işlenen suçlar bakımından, olağanüstü halin devamı süresince;

Tutuklu olanların, belgelendirilmesi koşuluyla sadece eşi, ikinci dereceye kadar kan ve birinci derece kayın hısımları ile vasisi veya kayyımı tarafından ziyaret edilebileceği,

Adalet Bakanlığı ile Cumhuriyet başsavcılığının yetkilerinin saklı olduğu,

Tutukluların telefonla haberleşme hakkından ancak onbeş günde bir ve yukarıda belirtilen (eşi, ikinci dereceye kadar kan ve birinci derece kayın hısımları ile vasisi veya kayyımı) kişilerle sınırlı olarak on dakikayı geçmemek üzere faydalanabileceği

belirtilmiştir.

667 sayılı KHK öncesi tutuklu olanlar Hükümlü ve Tutukluların Ziyaret Edilmeleri Hakkında Yönetmeliğin 9. maddesi gereğince eşi, anne, babası, büyükanne ve büyükbabası, çocuğu, torunu, kardeşi, gelini, damadı, kayınbiraderi, baldızı, yengesi, eniştesi, görümcəsi, kayınvalidesi, kayınpederi, kayınvalidesinin annesi ve babası, kayınpederinin anne ve babası, eşinin başkasından olma çocuğu, büyükanne ve büyük babasının anne ve babaları, torun çocuğu, kardeş çocuğu, eşi, amcası, halası, dayısı, teyzesi ve bunların eşleri ve ayrıca bunlar dışında kendilerinin belirleyeceği 3 ziyaretçi ile görüşebilirken KHK ile sadece eşi, ikinci dereceye kadar kan ve birinci derece kayın hısımları ile görüşmesine müsaade edilmiştir. Yönetmelikte yer alan 3 kişilik ziyaretçi belirleme hakkı verilmemiştir. KHK'nın ilan edildiği tarihte yürürlükte olan Ceza İnfaz Kurumlarının Yönetimi ile Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Tüzüğü'nün 88. maddesi gereğince telefonla haftada bir görüşme imkânı varken KHK ile bu süre 15 güne çıkarılmıştır.

Ayrıca 18.08.2016 tarihinde 29805 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan Yönetmeliğin 1. maddesi ile Hükümlü ve Tutukluların Ziyaret Edilmeleri Hakkında Yönetmeliğin 5. maddesinin birinci fıkrasının (d) bendinden sonra gelmek üzere eklenen (e) bendine göre, kurum mevcudu, güvenliği ve düzeni dikkate alınmak suretiyle 26.9.2004 tarihli ve 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun İkinci Kitap Dördüncü Kısım Dördüncü, Beşinci, Altıncı ve Yedinci Bölümünde tanımlanan suçlar, 12.4.1991 tarihli ve 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu kapsamına giren suçlardan, hükümlü ve tutuklular için ceza infaz kurumlarındaki açık görüşlerin idare ve gözlem kurulu kararıyla iki ayda bir yaptırılabilmesi belirtilmiştir.

Yönetmelik değişikliği öncesi tutuklu ve hükümlüler haftada bir kez olacak şekilde üçü kapalı, biri açık olmak üzere ayda 4 kez yakınlarıyla görüşme imkânına sahipken, Yönetmelik değişikliği ile açık görüşlerin ayda bir yerine iki ayda bir yaptırılabilmesi şeklinde sınırlandırma getirilmiştir. Gerek 667 sayılı KHK ile getirilen ziyaret ve telefon kısıtlaması gerekse Yönetmeliğin getirdiği açık görüş süresi kısıtlaması cezaevinde bulunanlar ve aileleri yönünden sıkıntılar doğurmuştur. Cezaevinde bulunanlar uzun süre aileleriyle görüşmemişlerdir. Aile ziyaretleri ve telefon görüşü cezaevinde özgürlüğünden mahrum bırakılanların dış dünya iletişiminin devam etmesi ve bu kapsamda sosyalleşebilmesi bakımından önem arz etmektedir. Ancak bu düzenlemeler ile dış dünya ile ilişki kurmalarına sınırlamalar getirilmiştir. Cezaevlerince getirilen bu sınırlandırmalar uzun süre uygulanmış ve ağır hak ihlallerine neden olmuştur.

4. Tutuklunun Cenazeye Katılma ve Hasta Ziyareti İznine Yönelik Düzenleme

24.12.2017 tarihinde Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe giren 696 sayılı KHK’nın 102. maddesi ile 5271 sayılı CMK’nın 116. maddesinin ikinci ve üçüncü fıkralarında yer alan “*soruşturma evresinde soruşturmayı yapan Cumhuriyet savcısı, kovuşturma evresinde kovuşturmayı yürüten hâkim veya mahkeme tarafından,*” ibareleri “*ceza infaz kurumu en üst amirinin önerisi ve Cumhuriyet başsavcılığının onayı ile*” şeklinde değiştirilmiştir.

5275 sayılı Kanunun 116. maddesinin ikinci fıkrasında yapılan değişiklikle tutuklunun ikinci derece dâhil kan veya kayın hısımlarından birinin ya da eşinin ölümü hâlinde cenazeye katılmasına yönelik izin, daha önce soruşturmada soruşturmayı yapan Cumhuriyet savcısı, kovuşturmada ise kovuşturmayı yürüten hâkim veya mahkeme tarafından verilirken değişiklik sonrası bu izin ceza infaz kurumu en üst amirinin önerisi ile Cumhuriyet başsavcılığı tarafından verilecektir.

5275 sayılı Kanun’un 116. maddesinin üçüncü fıkrasında yapılan değişiklikle tutuklunun ana, baba, eş, kardeş, çocuk ile eşin anne veya babasından birinin yaşamsal tehlike oluşturacak önemli ve ağır hastalık hâllerinin bulunduğu sağlık kurulu raporu ile belgelendirilmesi durumunda tutukluya hasta ziyaretine yönelik izin daha önce soruşturmada soruşturmayı yapan Cumhuriyet savcısı, kovuşturmada ise kovuşturmayı yürüten hâkim veya mahkeme tarafından verilirken değişiklik sonrası bu izin ceza infaz kurumu en üst amirinin önerisi ile Cumhuriyet başsavcılığı tarafından verilecektir. Yapılan düzenleme ile tutukluya hasta ziyareti ve cenazeye katılmaya yönelik izinleri verme makamları değiştirilmiştir.

5. Tutuklu ve Hükümlülerin Cezaevinden Çıkarılması

27.07.2016 tarihinde Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe giren 668 sayılı KHK’nın 3. maddesinin (ö) bendi ile 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu’nun İkinci Kitap Dördüncü Kısım Dördüncü, Beşinci, Altıncı ve Yedinci Bölümünde tanımlanan suçlar ile 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu kapsamına giren suçlar ve toplu işlenen suçlar bakımından, olağanüstü halin devamı süresince bu suçlarla ilgili olarak, alınan bilgilerin doğruluğunun araştırılması bakımından zorunlu görülen hallerde, tutuklu veya hükümlülerin yetkili Cumhuriyet savcısının talebi ve sulh ceza hâkimliğinin kararı ile geçici sürelerle ceza infaz kurumundan alınabilecekleri belirtilmiştir.

Düzenleme ile getirilen “*araştırma*” kavramının soruşturmada ifade alma, yer gösterme ve diğer soruşturma işlemlerini de kapsadığı değerlendirildiğinde bu şekilde daha önce uygulanmamış ve kanunda da yer almayan bir soruşturma usulünün evrensel ilkeler ışığında

kabulü mümkün değildir. Düzenlemedeki “*alınan bilgilerin doğruluğunun araştırılması*” hükmü gerekçe gösterilerek tutuklunun yasal hakları tanınmadan ifade mi alınacağı yoksa yüzleştirme mi yapılacağı veya yer gösterme mi yapılacağı belli olmayan bir uygulama ortaya çıkmaktadır. Kaldı ki tutuklanmış kişinin tekrardan ifadesinin alınması gerekmesi halinde doğrudan Cumhuriyet savcısı yerine kolluğa yetki verilmesi, bu ifade almanın nasıl olacağı ve tutuklunun vekilinin hazır edilmesine ilişkin bir hüküm de bulunmaması nedeniyle KHK ile getirilen düzenleme genel olarak hukuka aykırı bir uygulama niteliğindedir.

6. Kamu Görevlilerine Getirilen Sorumsuzluk ve Cezasızlık Düzenlemesi

23.07.2016 tarihinde Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe giren 667 sayılı KHK’nın 9. maddesiyle 667 sayılı Kararname kapsamında karar alan ve görevleri yerine getiren kişilerin bu görevleri nedeniyle hukuki, idari, mali ve cezai sorumluluğunun doğmayacağı belirtilmiştir. 27.07.2016 tarihinde yürürlüğe giren 668 sayılı KHK’nın 37. maddesiyle ise sorumsuzluk hali genişletilmiştir. 27.07.2016 tarihinde Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe giren 668 sayılı KHK’nın 37. maddesiyle 15.7.2016 tarihinde gerçekleştirilen darbe teşebbüsü ve terör eylemleri ile bunların devamı niteliğindeki eylemlerin bastırılması kapsamında karar alan, karar veya tedbirleri icra eden, her türlü adli ve idari önlemler kapsamında görev alan kişiler ile olağanüstü hal süresince yayımlanan kanun hükmünde kararnameler kapsamında karar alan ve görevleri yerine getiren kişilerin bu karar, görev ve fiilleri nedeniyle hukuki, idari, mali ve cezai sorumluluğunun olmadığı belirtilmiştir.

Bu düzenlemeler ile KHK’lar kapsamında karar alan veya işlem yapan görevliler hakkında şikâyetçi olunmaması, cezai, hukuki veya idari dava açılmaması amaçlanmıştır. Ancak bu sorumsuzluk yani hesap sorulamama hali tek başına hukuk devleti ilkesine aykırı olduğu gibi bazı kamu görevlilerinin keyfi hareket etmesine, bazı ihlallere yol açılmasına neden olmuştur. Bu keyfiliğe ve denetimsizliğe yol açan düzenlemeler, cezaevlerinde tutuklu ve hükümlülerle muhatap olan personelin davranışlarına yansımaları riskinin ortaya çıkabilmesine hukuki zemin hazırlamıştır.

7. Tutuklu ve Hükümlülere Yönelik Tek Tip Giysi Giyme Zorunluluğu Getirilmesi

24.12.2017 tarihinde Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe giren 696 sayılı KHK’nın 103. maddesi ile 5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanunu’na Ek madde eklenmiştir. Ek madde 1’e göre 3713 sayılı Kanun kapsamına giren suçlar nedeniyle tutuklu veya hükümlü bulunanların duruşmaya sevk nedeniyle ceza infaz kurumu dışına çıkarılmaları durumunda, ceza infaz kurumu idaresince verilen giysileri giymek zorunda

oldukları, 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 309 ila 312. maddelerinde düzenlenen suçlardan tutuklu ve hükümlü olanların *badem kurusu*; bu maddede belirtilen diğer suçlardan tutuklu ve hükümlü olanlar ise *gri* renginde göğüs ve pantolon bölümü bitişik (tulum) giysileri giyecekleri, ancak kadın tutuklu ve hükümlülerin giysilerinin bitişik şekilde (tulum) olmayabileceği, bu madde hükümlerinin çocuklar ile hamile kadınlar hakkında uygulanmayacağı belirtilmiştir. Öte yandan 696 KHK'nın 101. maddesi ile 5275 sayılı Kanun'un 43. maddesinin ikinci fıkrasına bent eklenerek cezaevi tarafından verilen kıyafeti giymeme veya kıyafetlere zarar verme durumunda tutuklu ve hükümlülere bir aydan üç aya kadar ziyaretçi kabulünden yoksun bırakma disiplin cezasının verilmesi öngörülmüştür.

Düzenleme 3713 sayılı Kanun kapsamındaki tüm suçlar yönünden getirildiğinden fazla sayıda tutuklu ve hükümlüyü kapsamaması, adi suçlar yönünden giysi zorunluluğun olmaması, bu giysileri giyen tutukluların peşinen suçlu olarak algılanma riski, masumiyet karinesi ilkesinin ihlal edilmesi, tutuklu ve hükümlülerin bu giysileri giymek istememeleri halinde cezaevinde çıkabilecek problemler gibi yönlerden eleştirilmiş ve ek maddeye yönelik tepkiler nedeniyle maddenin uygulanmasına ilişkin yönetmelik çıkarılmamıştır. Bu şekilde tek tip kıyafet uygulaması Kanun'da yer almasına rağmen uygulanmamıştır.

8. Tutuklu ve Hükümlülerin Ceza İnfaz Kurumu Dışına Çıkarılmasına Getirilen Kısıtlama

01.09.2016 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren 674 sayılı KHK'nın 16. maddesi ile 5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun'un 92. maddesinin birinci fıkrasına, “*9 uncu maddenin ikinci fıkrasında yazılı suçlardan hükümlü ve tutuklu olanların, ceza infaz kurumu düzeni ile toplum güvenliğini tehlikeye düşürebileceği, terör örgütü veya diğer suç örgütü üyelerinin örgütsel amaçlı faaliyet ve haberleşmelerine imkân sağlayabileceği, yol, kalınacak ceza infaz kurumu ya da sınav merkezi veya okulda güvenlik açısından sakınca bulunabileceği değerlendirildiği takdirde kurum dışına çıkmaları Cumhuriyet başsavcılığı tarafından kısıtlanabilir.*” cümlesi eklenmiştir.

Bu kapsamda 5275 sayılı Kanun'un 9. maddesinde belirtilen, insanlığa karşı suçlar (madde 77, 78), Kasten öldürme suçları (madde 81, 82), uyuşturucu veya uyarıcı madde imal ve ticareti suçu (madde 188), devletin güvenliğine karşı suçlar (madde 302, 303, 304, 307, 308), anayasal düzene ve bu düzenin işleyişine karşı suçlardan (madde 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315) hükümlü ve tutuklu olanların yukarıda belirtilen durumlar dâhilinde, (örneğin sınav merkezine, okula, hastaneye gitmesi gibi) kurum dışına çıkmaları Cumhuriyet başsavcılığınca kısıtlanabilecektir.

Yapılan bu düzenleme hükümlü ve tutukluların sınava girme, sağlık kontrolü için hastaneye gitme gibi cezaevi dışına çıkma hususunda Cumhuriyet başsavcılığına geniş ve soyut takdir yetkisi vermiştir.

Anayasa Mahkemesi, 15/8/2016 tarihli ve 674 sayılı KHK'nın 6. maddesi ve daha sonra 10/11/2016 tarih ve 6758 sayılı Kanunun 16. maddesiyle 5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun'un 92. maddesinin (1) numaralı fıkrasına ikinci cümle olarak eklenen "... 9 uncu maddenin ikinci fıkrasında yazılı suçlardan hükümlü ve tutuklu olanların, ceza infaz kurumu düzeni ile toplum güvenliğini tehlikeye düşürebileceği, terör örgütü veya diğer suç örgütü üyelerinin örgütsel amaçlı faaliyet ve haberleşmelerine imkân sağlayabileceği, yol, kalınacak ceza infaz kurumu ya da sınav merkezi veya okulda güvenlik açısından sakınca bulunabileceği değerlendirildiği takdirde kurum dışına çıkmaları Cumhuriyet başsavcılığı tarafından kısıtlanabilir" hükmünün iptali istemiyle yapılan başvuru kapsamında 22/9/2021 tarihinde, 5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun'un 92. maddesinin (1) numaralı fıkrasına eklenen ikinci cümlede yer alan "...kurum dışına çıkmaları Cumhuriyet başsavcılığı tarafından kısıtlanabilir." ibaresinin Anayasa'ya aykırı olduğuna ve iptaline; kararın Resmî Gazete'de yayımlanmasından başlayarak dokuz ay sonra yürürlüğe girmesine karar vermiştir⁴⁷.

Mahkemeye göre, dava konusu kural gereği kısıtlama uygulanabilmesi için öncelikle kurum dışına çıkmaya ilişkin yetkili makamca verilmiş yazılı bir emrin bulunması gerekmektedir. Kanun'un ilgili maddeleri ile ikincil mevzuatla kurum dışına çıkma konusunda değişik hâller bakımından yazılı emir verme yetkisi; mahkemeler, Cumhuriyet başsavcılıkları, Adalet Bakanlığı ve kurumun en üst amirine verilmiştir. Buna göre kurum dışına çıkma emrini içeren kararların bir kısmı yargısal nitelikte bir kısmı ise idari nitelikte kararlardır. Kısıtlamaya yönelik işlemin idari işlem olması karşısında yargısal karara dayanan kurum dışına çıkma hâllerinin kısıtlanıp kısıtlanamayacağına ilişkin kuralda bir belirleme yapılmamıştır. Bu belirsizlik dolayısıyla kuralın yargısal kararla kurum dışına çıkma emri verilen hâllerde de uygulanabileceğinin kabulü hâlinde Anayasa'nın birçok hükmüne aykırı sonuçlar ortaya çıkacaktır.

Mahkemeye göre dava konusu kuraldaki bu belirsizlik nedeniyle kuralın bazı suçlardan hükümlü ve tutuklu olan kişilerin hastalık, doğal afet, yangın gibi hâllerde kurum dışına

⁴⁷ AYM Esas Sayısı : 2017/17 E., 2021/59 K., 22/9/2021 T.

çıkmalarının kısıtlanabileceği şeklinde anlaşılabilmesi ve yaşama veya maddi ve manevi varlığa yönelik yakın tehlike bulunması durumunda dahi kurum dışına çıkmanın kısıtlanması, devletin yaşamı, maddi ve manevi varlığı koruma yükümlülüğü ile bağdaşmayacaktır. Bunun yanı sıra söz konusu belirsizlik nedeniyle mahkemelerin kurum dışına çıkma emrini verdiği hâllerin kural kapsamında değerlendirilmesi ve kısıtlanması durumunda idarenin mahkeme kararlarına uymak zorunda olduğu yönündeki Anayasa'nın 138. maddesinin dördüncü fıkrası da ihlal edilmiş olacaktır.

9. Eğitim Hakkına Yönelik Getirilen Yasaklamalar

22.11.2016 tarihli 677 sayılı OHAL KHK'sı ile bazı suçlardan hükümlü ve tutukluların OHAL süresince örgün ve yaygın eğitim ile yükseköğretim faaliyetlerinin durdurulmasına karar verilmiştir. 677 sayılı KHK'nın 4. maddesi ile *“Terör örgütü üyeliği veya bu örgütlerin faaliyeti çerçevesinde işlenen suçlar sebebiyle tutuklu veya hükümlü olarak ceza infaz kurumunda bulunanlar, olağanüstü halin devamı ve kurumda barındırıldıkları süre zarfında, ülke genelinde uygulanan merkezî sınavlar ile örgün veya yaygın her türlü eğitim ve öğretim kurumları ile kamu kurum ve kuruluşları tarafından ceza infaz kurumu içinde veya dışında yapılan ya da yaptırılan sınavlara giremezler.”* hükmü getirilmiştir. OHAL KHK'sı ile getirilen bu hüküm daha sonra 06.02.2018 tarihli ve 7083 sayılı Olağanüstü Hal Kapsamında Bazı Tedbirler Alınması Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Kabul Edilmesine Dair Kanun ile aynen yasalaşmıştır. Getirilen yasak çağdaş infaz rejimine aykırı olduğu gibi etkin, ıslah edici ve onarıcı bir infaz rejimi için önemli olan eğitim hakkına da açık bir müdahaledir.

II. CEZAEVLERİNDE HAK İHLALLERİNİN ÖNLENMESİNDE ETKİN İDARİ ve YARGISAL DENETİMİN ETKİSİ

A. İDARİ VE YARGISAL DENETİMİN HAK İHLALLERİNİN ÖNLENMESİNE ETKİSİ

Devletin, vatandaşlarının fiziki ve hukuki güvenliğini sağlaması ve faaliyetlerini yürütürken kendisini hukuk kurallarına bağlı sayması, bu kurallarının dışına çıktığında da birtakım müeyyidelere tabi tutulmayı önceden kabul etmesi çağdaş demokrasilerin en önemli özelliğidir⁴⁸. Bu konuda vatandaş ve devletin hukuki öngörülebilirlik konusunda bir mutabakatı vardır. Devlet de birey de kural ihlali yaptığında ne tür bir yaptırımla karşılaşacağı konusunda

⁴⁸ ÖZMEN, 2007, s.64.

bir öngörüye sahip olup gelecek olanlar bakımından bir sürprize sahip değildir. Bu sürecin bu şekilde sağlıklı işlenmesini sağlayan en temel unsurlardan biri de devletin işlem ve eylemlerinin çeşitli kollardan denetlenebilir olmasıdır. Bireylerin zedelenen haklarının korunması için çeşitli denetim sistemleri mevcuttur. Bu denetim mekanizmaları ceza infaz kurumlarının denetimi bakımından da büyük öneme sahiptir.

Ceza infaz kurumunda bulunan tutuklu ve hükümlülerin yeniden sosyalleştirilmesi konusunda, ulusal ve uluslararası kuralların uygulanmasına rağmen olumlu sonuçlar sağlanabilmesi, düzenli, etkin ve yoğun denetlemeler yapılması ve bu denetlemelerin sonuç vermesi ile mümkündür⁴⁹. Denetimlerden elde edilen sonuç ve veriler sayesinde yetkili makamlarca gerekli önlemlerin alınması ve ayrıca yayınlanan denetleme raporlarının neden olacağı siyasi ve toplumsal tepkiler de gerekli önlemlerin ve değişimlerin sağlanması konusunda farkındalık oluşturacak ve toplumsal baskı sağlayacaktır⁵⁰.

B. CEZAEVLERİNİN İDARİ DENETİMİ

Ceza ve güvenlik tedbirlerinin infazına ilişkin mevzuat hükümlerinin, tüm ceza infaz kurumlarında, hükümlülerin ırk, dil, din, mezhep, milliyet, renk, cinsiyet, doğum, felsefi inanç, milli veya sosyal köken ve siyasi veya diğer fikir yahut düşünceleri ile ekonomik güçleri ve diğer toplumsal konuları yönünden ayırım yapılmaksızın ve hiçbir kimseye ayrıcalık tanınmaksızın uygulanması gerekmektedir. Bu gereklilik cezaevlerinde temel hak ihlallerinin önlenmesi ve infazın amacına ulaşabilmesi bakımından bir gerekliliktir.

Günümüzde demokratik ülkelerde cezaevi yönetimleri genelde bir bakanlığın denetimi altında olan kamu makamlarıdır. Brezilya, Hindistan ve Almanya gibi ülkelerde söz konusu bakanlık bir eyalet ya da bölge hükümetinde bir bakanlıktır. Birçok başka ülkede cezaevi sistemi ülke düzeyinde örgütlenir ve ulusal hükümete karşı sorumludur. ABD ve Kanada gibi kimi ülkelerde ise bu iki yaklaşımın karması olan bir yaklaşım uygulanır. Adalet Bakanlığı'nın bulunduğu ülkelerde cezaevlerinin bu bakanlığa karşı sorumlu olması gittikçe yaygınlaşan bir sistemdir⁵¹.

⁴⁹ YAKIŞIR, Berivan, **Türkiye’de Tutuklu ve Hükümlülerin Yeniden Sosyalleştirilmesi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Hukuk Yüksek Lisans Programı (İnsan Hakları Hukuku), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2008, s.52 vd.

⁵⁰ ÖZMEN, **2007**, s.74-75.

⁵¹ COYLE, **2002**, s.19.

Diğer taraftan Avrupa Cezaevi Kurallarının “İdarî Denetim” kenar başlıklı 92. maddesinde cezaevlerinin, ulusal ve uluslararası hukukun gereklerine ve Avrupa Cezaevi Kurallarında yer alan hükümlere uygun bir biçimde yönetilip yönetilmediklerinin değerlendirilmesi için düzenli olarak bir devlet kurumu tarafından denetlenmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Cezaevlerinin iç denetimi Adalet Bakanlığı kontrolörlerince yapılır. 01.11.1997 tarihli ve 23157 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren Adalet Bakanlığı Ceza İnfaz Kurumları İle Tutukevleri Kontrolörleri Yönetmeliği’nin 8. maddesinin birinci ve ikinci fıkralarında yer alan düzenleme uyarınca ceza infaz kurumları ve tutukevlerinin yönetimine dair tüm işlem ve uygulamalar ile işyurtlarının denetimi kontrolörlerin görev alanını teşkil eder.

Diğer taraftan cezanın infazı, Cumhuriyet savcısı tarafından izlenir ve denetlenir. İzleme ve denetlemenin anlamı infazın Cumhuriyet savcılığı tarafından yürütülmesidir. Yani infaz yetkisi Cumhuriyet savcısına aittir. Cezaevi idaresi, infaz işlemlerini Cumhuriyet savcısı adına yapar. Bu noktada kesinleşen ilamlar, hükümlünün bulunduğu veya ikamet ettiği yerden bağımsız olarak, hükmü veren mahkemenin bulunduğu yer savcılığına infaz için gönderilir. Hükmün yerine getirilmesine ilişkin işlemler de bu yer Cumhuriyet savcılığınca yerine getirir⁵². Ayrıca Ceza İnfaz Kurumlarının Yönetimi İle Ceza Ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Yönetmeliğin 4. maddesinin ikinci fıkrasında yer alan düzenlemede;

“a) Cumhuriyet başsavcısı veya görevlendireceği Cumhuriyet savcısı; kurumun mevzuata göre yönetilmesini ve infaz hizmetlerinin temel insan haklarına uygun olarak yerine getirilmesini ister ve denetler. Görüş ve önerilerini denetleme defterine yazar, gerekli gördüğü durumlarda Bakanlığa bilgi verir.

b) Kurumda çalışan tüm görevliler Cumhuriyet başsavcısının veya görevlendireceği Cumhuriyet savcısının istediği her türlü bilgiyi vermekle yükümlüdür.” ifadelerine yer verilmiş olup ceza infaz kurumlarını anılan hükümler uyarınca Cumhuriyet savcıları ve müfettişlerin ziyaret ederek incelemelerde bulunmaları mümkündür.

Görüldüğü üzere ceza infaz kurumları idare olarak bağlı buldukları Cumhuriyet başsavcılıkları tarafından sürekli olarak denetim altındadır. Uygulamada Cumhuriyet başsavcısı tarafından infaz işlemlerini takip eden savcılardan biri ceza infaz kurumlarından sorumlu Cumhuriyet savcısı olarak görevlendirilmektedir. Cumhuriyet başsavcısı veya görevlendireceği

⁵² ÖZBEK, 2021, s. 82; MECİT, Kemal, **İnfaz Hukuku**, 5. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2020, s. 13.

Cumhuriyet savcısı, kurumun mevzuata göre yönetilmesini ve infaz hizmetlerinin temel insan haklarına uygun olarak yerine getirilmesini ister ve denetler. Görüş ve önerilerini denetleme defterine yazar, gerekli gördüğü durumlarda Bakanlığa bilgi verir. Kurumda çalışan tüm görevliler Cumhuriyet başsavcısının veya görevlendireceği Cumhuriyet savcısının istediği her türlü bilgiyi vermekle yükümlüdür⁵³.

İnfazın idari ve yargısal denetiminin bir gereği olarak infazına başlanan hükmün infazı sürecini yürütme görevi Cumhuriyet başsavcılığına ait olduğundan dolayı infazın pozitif hukuka uygun olarak yürütüldüğünü denetleme noktasında sorumluluğu bulunmaktadır. Eğer bu konuda bir infaz savcısı atanmışsa infazın mevzuata uygun yürütülmesi konusunda da infaz savcısının işlem, karar ve uygulamaların takip etme görevi Cumhuriyet başsavcısına aittir. Çünkü başsavcının savcılar üzerinde gözetim ve denetim yetki ve görevi bulunmaktadır. Bu bağlamda infaza gelen hükmü sonuna kadar takiple yetkili kılınan infaz savcılığının infazın hak ihlaline neden olmayacak şekilde yürütülmesi noktasında gerekli denetimleri yapmak görevi vardır. Bu denetim görevi infaz savcılığının kendi işlem, karar ve faaliyetlerinde olduğu kadar infazın yerine getirildiği kurumda da yapılması esastır.

Ayrıca çoğu yer başsavcılığınca müstakil olarak cezaevini denetlemekle sorumlu tutulan, denetimleri yapmakla yetkilendirilen cezaevi savcılığı kurumu vardır. Cezaevi savcısının da kendi denetim görevlerini kanuna uygun olarak yerine getirmesi ve cezaevine yönelik şikâyetleri ve hak ihlallerine yönelik iddiaları hassasiyetle ve ivedilikle incelemesi gerekir.

C. CEZAEVLERİNİN ULUSAL KURUMLAR TARAFINDAN DENETLENMESİ

1. İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Tarafından Yapılan Denetim

Kanunlarla bazı kurum ve kuruluşların cezaevlerini denetleme yetkisi bulunmaktadır. Bu çerçevede 3686 sayılı İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Kanunu, 08.12.1990 tarih ve 20719 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu Kanun'un amacı; dünyada ve ülkemizde insan haklarına saygı ve bu konudaki gelişmeleri izlemek suretiyle uygulamaların bu gelişmelere uyumunu sağlamak ve başvuruları incelemek üzere Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde bir İnsan Haklarını İnceleme Komisyonunun kuruluş, görev, yetki, çalışma usul ve esaslarını düzenlemektir.

⁵³ ATALAY/ÖZGELEN, 2013, s.51; ÖZMEN, 2007, s.86.

Kanun'da komisyonun görevlerinin belirtildiği 4. maddedeki düzenleme uyarınca İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu'nun en temel görevlerinden biri de insan haklarının ihlale uğradığına dair iddialar ile ilgili başvuruları incelemek veya gerekli gördüğü hallerde ilgili mercilere iletmek ve her yıl yapılan çalışmaları, elde edilen sonuçları, yurtiçi ve dışında insan haklarına saygı ve uygulamaları kapsayan bir rapor hazırlamaktır.

3686 sayılı İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Kanunu'nun Komisyonun yetkilerini düzenleyen 5. maddesinin birinci fıkrasında; *“İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, görevleri ile ilgili olarak, Bakanlıklarla Genel ve Katma Bütçeli Dairelerden, mahalli idarelerden, muhtarlıklardan, üniversitelerden ve diğer kamu kurum ve kuruluşları ile özel kuruluşlardan bilgi istemek ve buralarda inceleme yapmak, ilgililerini çağırıp bilgi almak yetkisine sahiptir.”* ifadesine yer verilmiştir. 3686 sayılı İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Kanunu uyarınca; TBMM *“İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu”* önceden haber vermeden ve izin almaya da gerek duymadan, ceza infaz kurumlarına gelip incelemelerde bulunmaya yetkilidir⁵⁴.

Komisyon yasama dönemi içinde belli aralıklarla denetimler yapmakta ve bu kapsamda raporlar hazırlamaktadır. İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu 27. Yasama Dönemi I. Devre Faaliyet Raporu (25 Haziran 2018 – 30 Eylül 2020) incelendiğinde başvuruların büyük bir kısmının (%62,84) cezaevlerinden yapılan başvurular olduğu görülmektedir. Raporla belirtildiği üzere Komisyona yapılan başvurularda, kapasite üstü barınma ve bu durumdan kaynaklanan diğer sorunlar (sıcak su kullanımı, yatak ve ortak alan kullanımı, spor etkinliklerine katılamama, hastane sevklerinin geç yapıldığı vs.), başka ceza infaz kurumlarına nakil talebi, disiplin cezalarının keyfi şekilde verildiği, mevzuatın keyfi biçimde yorumlandığı, ceza infaz kurumlarında yeterli sağlık hizmetinin olmadığı gibi iddialar hükümlü ve tutukluların en çok şikayetçi olduğu konular olduğu görülmektedir⁵⁵.

2. Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Tarafından Yapılan Denetim

Diğer taraftan insan haklarının korunması ve geliştirilmesi konusunda çalışmalar yapmak üzere Türkiye İnsan Hakları Kurumu'nun kurulması ile teşkilat, görev ve yetkilerine ilişkin esasları düzenleyen 6332 sayılı Kanun 30.06.2012 tarihli ve 28339 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. 20.04.2016 tarihinde yürürlüğe giren 6701 sayılı

⁵⁴ ÖZMEN, 2007, s. 76-77.

⁵⁵ İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu 27. Yasama Dönemi I. Devre Faaliyet Raporu (25 Haziran 2018 – 30 Eylül 2020), s.32, <https://www.tbmm.gov.tr/ihitiskomisyonlariinsanhaklari-faaliyet-raporlari>, İET: 24/09/2022

Kanun'la 6332 sayılı Kanun yürürlükten kaldırılmış, 6701 sayılı Kanun'la Türkiye İnsan Hakları Kurumu yerine Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu kurulmuştur.

20.04.2016 tarihinde yürürlüğe giren 6701 sayılı Kanun'la insan haklarının korunması ve geliştirilmesi konusunda yetkili kurum Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu olmuştur. 6701 sayılı Kanun'un 1. maddesinde kanunun amacı, insan onurunu temel alarak insan haklarının korunması ve geliştirilmesi, kişilerin eşit muamele görme hakkının güvence altına alınması, hukuken tanınmış hak ve hürriyetlerden yararlanmada ayrımcılığın önlenmesi ile bu ilkeler doğrultusunda faaliyet göstermek, işkence ve kötü muameleyle etkin mücadele etmek ve bu konuda ulusal önleme mekanizması görevini yerine getirmek üzere Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu'nun kurulması, teşkilat, görev ve yetkilerine ilişkin esasların düzenlenmesi olarak belirtilmiştir.

6701 sayılı Kanun'un 9. maddesinde Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumunun görevleri arasında;

a) İşkenceye ve Diğer Zalimane, Gayriinsanî veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesine Ek İhtiyari Protokol hükümleri çerçevesinde ulusal önleme mekanizması olarak görev yapmak,

b) Özgürlüğünden mahrum bırakılan ya da koruma altına alınan kişilerin ulusal önleme mekanizması kapsamındaki başvurularını incelemek, araştırmak, karara bağlamak ve sonuçlarını takip etmek,

c) Özgürlüğünden mahrum bırakılan ya da koruma altına alınan kişilerin buldukları yerlere haberli veya habersiz düzenli ziyaretler gerçekleştirmek, bu ziyaretlere ilişkin raporları ilgili kurum ve kuruluşlara iletmek, Kurulca gerekli görülmesi durumunda kamuoyuna açıklamak, ceza infaz kurumları ve tutukevleri izleme kurulları, il ve ilçe insan hakları kurulları ile diğer kişi, kurum ve kuruluşların bu gibi yerlere gerçekleştirdikleri ziyaretlere ilişkin raporları incelemek ve değerlendirmek sayılmıştır.

Kanuni düzenlemeler dikkate alındığında Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, insan onurunu temel alarak insan haklarının korunması ve geliştirilmesi, kişilerin eşit muamele görme hakkının güvence altına alınması, hukuken tanınmış hak ve hürriyetlerden yararlanmada ayrımcılığın önlenmesi ile bu ilkeler doğrultusunda faaliyet göstermek, işkence ve kötü muameleyle etkin mücadele etmek ve bu konuda ulusal önleme mekanizması görevini yerine getirmek üzere kurulmuştur. Bu kapsamda Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu'nun cezaevlerinde denetim yetkisi bulunmaktadır. Kurumun, özgürlüğünden mahrum bırakılan ya

da koruma altına alınan kişilerin buldukları yerlere haberli veya habersiz düzenli ziyaretler gerçekleştirmek, bu ziyaretlere ilişkin raporları ilgili kurum ve kuruluşlara iletmek, Kurulca gerekli görülmesi durumunda kamuoyuna açıklamak, ceza infaz kurumları ve tutukevleri izleme kurulları, il ve ilçe insan hakları kurulları ile diğer kişi, kurum ve kuruluşların bu gibi yerlere gerçekleştirdikleri ziyaretlere ilişkin raporları incelemek ve değerlendirmek görevi vardır.

Kurum yıl içerisinde düzenli olarak cezaevlerine ziyaretler yapmakta ve bu kapsamdaki tespit ve değerlendirmelerini raporlara yansıtmaktadır. Komisyonun en son hazırladığı İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi 2020 Yılı Raporu⁵⁶ incelendiğinde 2020 yılı içerisinde kurum türü ve coğrafi dağılım gözetilerek gerçekleştirilen 12 adet ziyaretin 4'ünün ceza infaz kurumlarına yapıldığı görülmektedir. Covid-19 salgınının etkisinin azalması ile birlikte Kurum daha fazla cezaevlerini ziyaret etmeye başlamış ve raporlar hazırlamıştır. Bu kapsamda Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurulunun 07.04.2022 tarih ve 2022/215 sayılı kararında oy birliği ile kabul edilmiş olan Silivri 1 Nolu L Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumu Ziyareti Raporunda Kurumdaki fiziksel koşullar, yönetim ve personel, disiplin ve şikâyet prosedürleri, beslenme, sağlık, psiko-sosyal servis hizmetleri, eğitsel, sosyal, kültürel, mesleki ve sportif faaliyetler, dış dünya ile etkileşim konularındaki sorunlara ve tavsiyelere yer verilmiştir⁵⁷.

3. Sivil Toplum ve İzleme Kurulları Tarafından Yapılan Denetim

Cezaevlerinin idari ve yargısal denetiminin yanı sıra bağımsız kurullar tarafından izlenmesi ve denetlenmesi gerekmektedir. Bu uluslararası rapor ve belgelerde özellikle tavsiye edilen bir husustur. Bu bağlamda Avrupa Cezaevi Kurallarının “Bağımsız İzleme” başlıklı kısmın 93 ve devamı maddelerinde cezaevlerinin, alıkonma koşullarının ve mahpuslara yönelik muamelenin ulusal ve uluslararası hukuk ile bu Kuralların gereklerini karşılama ve mahpusların haklarının ve onurlarının her zaman korunmasını sağlamak için, bağımsız organ veya organlar tarafından izlenmesi ve bu organların bulgularının kamuoyuna açıklanmasına ilişkin esaslara yer verilmiştir. Buna göre bu tür bağımsız izleme organlarına:

a) Tüm cezaevlerine, cezaevlerinin tüm bölümlerine, talep ve şikâyetlerle ilgili olanlar da dâhil olmak üzere cezaevi kayıtlarına ve alıkonma koşulları ile mahpuslara yönelik

⁵⁶ İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi 2020 Yılı Raporu, s.48, https://www.tihk.gov.tr/upload/file_editor/2022/02/1644846431.pdf, İET: 24/09/2022

⁵⁷ Silivri 1 Nolu L Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumu Ziyareti Raporu (Rapor No: 2022 /15), https://www.tihk.gov.tr/upload/file_editor/2022/06/1654599352.pdf, İET: 24/09/2022

muamele hakkında izleme faaliyetlerini yürütmek için ihtiyaç duydukları her tür bilgiye erişim yetkisi;

b) Kendi inisiyatifleriyle habersiz ziyaretler yapmak da dâhil olmak üzere hangi cezaevlerinin ziyaret edileceğini ve hangi mahpuslarla görüşme yapılacağını seçme özgürlüğü;

c) Mahpuslar ve cezaevi personeli ile özel ve tamamen gizli görüşmeler yapma özgürlüğü verilmelidir.

Avrupa Cezaevi Kurallarına göre hiçbir mahpus, cezaevi personeli veya başka herhangi bir kişi, bağımsız bir izleme organına bilgi sağladıkları için herhangi bir yaptırıma tâbi tutulmamalıdır. Bağımsız izleme organları cezaevi idaresine ve diğer yetkili organlara tavsiyelerde bulunma yetkisine sahip olmalı; ulusal makamlar veya cezaevi idaresi makul bir süre içinde bu tür tavsiyeler doğrultusunda alınan önlemler hakkında bu organları bilgilendirmeli ve izleme raporları ve bunlara verilen yanıtlar kamuya açıklanmalıdır

Türkiye’de ceza infaz kurumlarının, tamamen bağımsız bir kurul tarafından da denetlenmesinin sağlanması için 21.06.2001 tarih ve 24439 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren 4681 sayılı Ceza İnfaz Kurumları ve Tutukevleri İzleme Kurulları Kanunu ile “*İzleme Kurulları*” oluşturulmuştur. Bu Kanun, yürürlükteki mevzuat ve ülkemizin taraf olduğu uluslararası sözleşmelerle belirlenen ilkeler çerçevesinde ceza infaz kurumları ve tutukevlerinin yönetim, işleyiş ve uygulamalarını yerinde görmek, incelemek, bilgi almak ve tespitlerini rapor haline getirerek yetkili ve ilgili mercilere sunmak üzere, ceza infaz kurumları ve tutukevleri izleme kurullarının kurulmasına, görev ve yetkilerine ilişkin esas ve usulleri düzenlemektedir. Buna göre; İzleme Kurulu, ilgili olduğu infaz kurumunu en az iki ayda bir olmak üzere, gerekli gördüğü her zaman ziyaret edebilmektedir⁵⁸.

Kanun’un “*İzleme kurullarının görev ve yükümlülükleri*” kenar başlıklı 6. maddesinde izleme kurullarının görevleri belirlenmiştir. Buna göre;

Ceza infaz kurumları ve tutukevlerindeki infaz ve ıslah uygulamalarına ilişkin işlem ve faaliyetleri yerinde görmek, incelemek, yönetici ve görevlilerden bilgi almak, hükümlü ve tutukluları dinlemek,

Ceza infaz kurumları ve tutukevlerinde infaz ve ıslah, hükümlü ve tutukluların sağlık ve yaşam koşulları, iç güvenlik, sevk ve nakil işlemleri ile ilgili olarak gördükleri aksaklık ve eksiklikleri yetkili mercilere bildirmek,

⁵⁸ ÖZBEK, 2021, s.514; DEMİRBAŞ, 2021, s.463-464.

Ceza infaz kurumları ve tutukevleri ile ilgili tespitlerini ve aldıkları bilgileri değerlendirerek en az dört ayda bir rapor düzenlemek, raporun bir örneğini Adalet Bakanlığı'na, Türkiye Büyük Millet Meclisi İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Başkanlığı'na, Kamu Denetçiliği Kurumuna ve Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumuna, izleme kurulunun bulunduğu yargı çevresindeki Cumhuriyet başsavcılığına ve görev alanına giren bir şikâyet konusu bulunduğu takdirde infaz hâkimliğine göndermek,

Hükümlü ve tutukluların naklinde kullanılan araçlar ile adliye binalarında bekletildikleri veya sağlık kuruluşlarında tedavi gördükleri bölümleri yerinde görmek, incelemek, yönetici ve görevlilerden bilgi almak, hükümlü ve tutukluları dinlemek temel görevleridir.

7328 sayılı Kanun'la 4681 sayılı Kanun'un 6. maddesinde yapılan değişiklik sonrası Ceza İnfaz Kurumları ve Tutukevleri İzleme Kurulları'nın hazırlamış olduğu raporun bir örneği Kamu Denetçiliği Kurumu ve Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumuna da gönderilecektir. Ayrıca infaz hâkimliğine yapılmış bir şikâyet olmasa da raporun bir örneği izleme kurulunun yargı çevresinde bulunduğu infaz hâkimliğine gönderilecektir. Yine 4681 sayılı Kanun'un 6. maddesinin birinci fıkrasına eklenen bent kapsamında İzleme Kurulları, hükümlü ve tutukluların naklinde kullanılan araçlar ile adliye binalarında bekletildikleri veya sağlık kuruluşlarında tedavi gördükleri bölümleri yerinde görebilecek, buralarda inceleme yapabilecek, yönetici ve görevlilerden bilgi alabilecektir. Yine buralarda bulunan hükümlü ve tutukluları dinleyebilecektir.

İzleme kurulu üyeleri, görevleri sırasında edindikleri bilgileri ve düzenlenen raporları yetkili mercilerin izni olmaksızın açıklayamazlar. Ayrıca Adalet Bakanlığı, cezaevi güvenliğine ilişkin hususlar müstesna olmak üzere, her yıl bir önceki yıla ait izleme kurullarınca düzenlenen raporların sayısını, konularını, yerine getirilen ve getirilmeyen önerileri ve gerekçelerini bir rapor ile kamuoyuna açıklamak zorundadır. Görüldüğü üzere izleme kurullarının denetimi idareyi bir değerlendirme yapmaya ve kamuoyuna hesap vermeye sevk etmektedir⁵⁹.

D. ULUSLARARASI KURUMLAR TARAFINDAN YAPILAN DENETİMLER

⁵⁹ ÖZBEK, 2021, s.517; DEMİRBAŞ, 2021, s.511.

Cezaevlerinde hak ihlallerinin azaltılması ve kalite standartlarının yükseltilmesi bakımından cezaevlerinin uluslararası kuruluşlar tarafından denetimi de önem arz etmektedir. Bu kapsamda ceza infaz kurumları gerek uluslararası gerek ulusal kurum ve kuruluşlar tarafından denetime tabi tutulmaktadır. Buna göre, ceza infaz kurumlarının denetimi, taraf olduğumuz sözleşmeler gereğince yetkisi tanınan Birleşmiş Milletler ve Avrupa Konseyi'nin ilgili organlarına verilmiştir. Bunun dışında, ceza infaz kurumlarımız diğer üye devletlerin ceza infaz kurumları gibi zaman zaman Avrupa İşkenceyi Önleme Komitesi (AİÖK)⁶⁰ ve Birleşmiş Milletler İşkenceyi Önleme Komitesi tarafından da denetlenmektedir⁶¹. Komite düzenli aralıklarla Türkiye ile alakalı raporlar düzenlemekte ve bu raporlarda cezaevleri de ayrıntılı olarak ele alınmaktadır⁶².

Uluslararası kurum ve kuruluşlar tarafından gerçekleştirilecek ziyaretlerle ilgili düzenlemelere ulusal mevzuatta da yer verilmiştir. 5275 sayılı Kanun'un 85. maddesinin ikinci fıkrasında yer alan düzenleme uyarınca hükümlü, denetim amacıyla Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmelerle yetkisi kabul edilen kurum ve kuruluşların temsilcileri tarafından gerekçesi belirtilmek suretiyle ve Adalet Bakanlığı'nın izniyle ziyaret edilebilir.

E. YARGI MERCİLERİNİN İNFAZ SÜRECİNİ ETKİN OLARAK DENETLEMESİ

İnfazın çağdaş esaslar çerçevesinde tamamlanmasında mevzuat hükümleri çerçevesinde belirlenmiş olan tedbir ve uygulamalar önemli olduğu kadar bu tedbir ve uygulamaları hayata geçirecek çağdaş infaz kurumları ve bu kurumların etkin idari ve yargısal denetimi de önemlidir. Zira infaz sürecinin ve süreçteki uygulama ve tedbirlerin denetimsiz ve idarenin takdirine bırakılması çağdaş infaz rejimine hâkim olan ilkelere aykırı olacağı gibi denetimsizlikten kaynaklı ortaya çıkan keyfilik nedeniyle infaz sürecinde hak ihlallerine neden olacaktır⁶³. İnfaz sürecinin ve cezaevlerinin denetiminde idari denetimler önem arz etse de hükümlü ve tutuklunun hak ve özgürlüklerinin korunması ve infazın kanunilik ilkesi

⁶⁰ Avrupa İşkenceyi Önleme Komitesi, (European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) www.cpt.coe.int, Turkey bölümünde Türkiye'ye ilişkin raporlarını ve hükümetin verdiği cevaplara yer vermektedir. Türkiye'ye ilişkin hazırlanmış olan 15/01/2015 tarihli rapora <http://www.cpt.coe.int/documents/tur/2015-06-inf-eng.pdf> adresinden ulaşılabilir.

⁶¹ DEMİRBAŞ, 2021, s.500-502; ÖZMEN, 2007, s.84; COYLE, 2002, s.68.

⁶² Avrupa İşkencenin Önlenmesi Komitesi'nin Türkiye Raporları, <https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/tr/content/47-avrupa-iskencenin-onlenmesi-komitesi/>, İET:24/09/2022.

⁶³ ÖZBEK, 2021, s.507; DEMİRBAŞ, 2021, s.505.

çerçevesinde evrensel hukuk ilkelerine uygun olarak yürütüldüğünün denetimi noktasında yargısal denetim daha önemli bir fonksiyona sahiptir. Ülkemizde infaz aşamasındaki yargısal denetimin en önemli ayağını infaz hâkimlikleri oluşturmaktadır. 14/4/2020 tarihli ve 7242 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'la 5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerini İnfaz Hakkında Kanun ve 4675 sayılı İnfaz Hâkimliği Kanunu'nda yapılan değişikliklerle infaz hâkimliklerinin infaz sürecinin temel karar ve denetim mercii haline gelmeleri sağlanmıştır. İnfaz hâkimliklerinin genişletilmiş görev alanı dikkate alındığında bu hâkimlikler istisnalar dışında infaz sürecinde karar, şikâyet ve yargısal denetim merci konumuna gelmiş bir ihtisas hâkimliği konumundadırlar. İnfaz hâkimliğinin görev alanının sınırlarını belirleyen İnfaz Hâkimliği Kanunu aynı zamanda diğer kanunlarda infaz hâkimliğine verilen görevlerin sınırlarını da belirlemektedir⁶⁴.

Burada kanun koyucu tarafından 4675 sayılı Kanun ile hükümlü ve tutukluların; ceza infaz kurumları ve tutukevlerine kabul edilmeleri, yerleştirilmeleri, barındırılmaları, ısıtılmaları, giydirilmeleri, beslenmeleri, temizliklerinin sağlanması, bedensel ve ruhsal sağlıklarının korunması amacıyla muayene ve tedavilerinin yaptırılması, dışarıyla ilişkileri, çalıştırılmaları, cezaların infazı, müşahedeye tabi tutulmaları, izin, sevk ve nakil gibi kurum idaresince yapılan işlemler veya bunlarla ilgili faaliyetlere karşı infaz hâkimliğine şikâyet yoluyla başvuruda bulunmaları olanağı tanınarak, infaz veya tutukluluk sırasında yapılan işlem ve faaliyetler üzerinde yargı denetimi sağlanmıştır⁶⁵.

15.04.2020 tarihinde yürürlüğe giren 7242 sayılı Kanun'un 1. maddesiyle 4675 sayılı Kanun'un "*Amaç ve kapsam*" başlıklı 1. maddesinin ikinci fıkrası değişikliğe uğramış ve infaz hâkimliklerinin görev alanları genişletilmiştir. Yapılan değişiklikle birlikte infaz hâkimlikleri infaz aşamasında ana yetkili merci konumuna gelmişlerdir. Esas mahkemesinin istisnai yetkileri haricinde infaz aşamasının karar, itiraz ve şikâyet mercii infaz hâkimliği olmuştur. Diğer bir ifade ile infaz aşamasının yargısal denetim mercii olmuştur. Böylelikle ceza infaz kurumları ve tutukevlerinde hükümlü ve tutuklular hakkında yapılan işlemler veya bunlarla ilgili faaliyetlerin kanun ve yönetmelik hükümleri ile genelgelere aykırı olduğu gerekçesiyle bu işlem veya faaliyetlere karşı da hükümlü ve tutuklular infaz hâkimliğine başvurma hakkına sahiptir.

⁶⁴ ÖZMEN, 2007, s.79.

⁶⁵ ÖZMEN, 2007, s.79; ÖZKAVALCI, Nimet, **İnfaz Hakimliği**, 3. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2021, s.25; ARAS / GÜVERCİN, 2021, s.50.

Görüldüğü üzere ceza hükmünü içeren kesinleşmiş hükmün ilgili Cumhuriyet başsavcılığına gelmesiyle birlikte infaz süreci başlamaktadır. İnfazın takibi ve infaz işlemlerinin yürütülmesinde ilgili başsavcılık sorumlu iken infaz sürecindeki hukuki denetim ve şikâyet makamında ise genel olarak infaz hâkimliği istisnai durumlarda da esas mahkemesi görevlidir. Bu iki kurumun etkin idari ve yargısal denetim yapması cezaevlerinde hak ihlallerinin önlenmesinde ciddi katkı sağlayacaktır.

Cezaevlerinde hak ihlallerinin önlenmesi ve infazın amacına ulaşabilmesi bakımından diğer denetim yolları önem arz etmekle birlikte cezaevlerinin sürekli denetimi bakımından infaz hâkimliğinin uygulama ve kararları bir adım öne çıkmaktadır. Şöyle ki, idari denetim ile ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlar ile sivil toplum örgütlerinin yapmış oldukları denetimler çoğu zaman dönemsel veya sansasyonel haber ve olaylar üzerine olmaktadır. Oysa infaz hâkimliğinin denetimi sürekli bir denetimdir. Cezaevi idaresinin hükümlü ve tutuklulara yönelik işlem, karar ve faaliyetleri sürekli olarak talep halinde denetlenmektedir. Bu noktada infaz hâkimlerinin insan haklarının korunması, hak ihlallerinin engellenmesi ve cezaevi standartlarının yükselmesi adına evrensel ilkeleri ve standartları esas alarak uygulama yapmaları gerekmektedir⁶⁶.

Anayasa Mahkemesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine yapılan bireysel başvuru yolları ile de önemli bir yargısal denetim sağlanmaktadır. Bu iki mahkemenin vermiş olduğu kararlar infaz hâkimliklerini önlerine gelen sorunların çözümü noktasında yol gösterici niteliktedir.

F. HAK İHLALLERİNE KARŞI ETKİN BAŞVURU YOLUNUN BULUNMASI ZORUNLULUĞU

1. Genel Olarak

Anayasa'nın "*Temel Hak ve Hürriyetlerin Korunması*" 40. maddesinin birinci fıkrasında, Anayasa ile tanınmış hak ve hürriyetleri ihlal edilen herkesin, yetkili makama geciktirilmeden başvurma imkânının sağlanmasını isteme hakkına sahip olduğu düzenlenmiştir. Bu fıkra ile temel hak ve hürriyetlerin kişiler açısından korumaya alınması amaçlanmıştır. Anayasanın 40. maddesinin ikinci fıkrasında ise hak arama özgürlüğünün kullanımını güvence altına almak amacıyla devlete işlemlerinde başvuru süresi ile başvuru yolunu gösterme yükümlülüğü getirilmiştir. Maddenin yansıması olarak yasama, yürütme ve yargı organlarının

⁶⁶ ÖZMEN, 2007, s.78; KAMER, Vehbi Kadri, *Doktrinde ve Uygulamada İnfaz Hakimliği Kurumu*, Ankara 2004, s. 7.

işlemlerinde bu düzenlemeye uyması gerekmektedir. Anayasa'nın bu hükmü temel hakların korunması ile ilgili olması nedeniyle, bir idari işlemle kişilerin haklarını etkileyen bir durum söz konusu olduğunda, idari işleme karşı başvuru yapılabilecek tüm yargısal ve idari başvuru yollarının gösterilmesi gerekmektedir. Bu aynı zamanda Anayasanın 36'ncı maddesinde düzenlenen hak arama özgürlüğünün de bir gereğidir. Görüldüğü üzere Anayasa'nın 40/2. Maddesi kişilerin yargı veya idare mercileri önüne giderek hukukunu etkileyen işlemlere karşı savunma yapma hakkını güçlendirmektedir. Dolayısıyla devletin, kişiler yönünden bu hakların kullanılabilmesi için pozitif yükümlülüğü bulunmaktadır⁶⁷. Burada kişinin hak arama özgürlüğünü etkin olarak kullanması ve etkin başvuru yollarına sahip olması amaçlanmıştır.

Öte yandan hak arama özgürlüğünün önemli unsurlarından olan “*etkili başvuru hakkı*”, temek hak ve özgürlüklerin korunması, ihlallerin önlenmesi ve giderilmesinde önemli bir role sahiptir. Etkili başvuru hakkını düzenleyen AİHS'nin 13. maddesindeki düzenleme uyarınca bu Sözleşme'de tanınmış olan hak ve özgürlükleri ihlal edilen herkes, söz konusu ihlal resmi bir hizmetin ifası için davranan kişiler tarafından gerçekleştirilmiş olsa dahi, ulusal bir merci önünde etkili bir yola başvurma hakkına sahiptir. Devletler, AİHM'ye başvuru hakkını tanımalarının yanı sıra iç hukukta da “*etkili başvuru yolları*” öngörme yükümlülüğü altındadır. Etkili başvuru hakkı, içerik bakımından AİHS ve ek protokoller ile teminat altına alınan bütün hakları; başvurulacak makam bakımından yargısal ve idari mercileri kapsar, hak arama özgürlüğü ve kişi özgürlüğü güvencesi ile yakından ilgili bir haktır.

Sözleşme hükümleri ve AİHM içtihatları çerçevesinde iç hukukta etkili başvuru hakkı zorunluluğunun öngörülmesinde amaç, ihlallerin daha AİHM'ye gelmeden iç hukuktaki mekanizmalar ile telafi yahut tazmin edilmesidir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne göre, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 13. maddesi ile getirilen “*etkili başvuru*” hakkının; teorik ve hayali değil, fiilen ve gerçekten mevcut bulması, diğer bir ifade hak ihlallerinin önlenmesi noktasında sonuç doğurabilir, mağduriyet giderici ve onarıcı olması gerekmektedir⁶⁸. Görüldüğü üzere AİHM ulusal yargı yerine başvurma, yani dava açabilmeden öte bu davadan sonuç alabilme için gerekli argümanların bulunup bulunmadığı ve bunların işletilebilirliği ile ilgilenmektedir. Etkin başvuru hakkı bakımından mahkemenin var olması, dava açılıyor olabilmesi etkili başvuru hakkının varlığı için yeterli olmayıp önemli olan evrensel ilkeler

⁶⁷ AKBULUT, Emre, “İdari İşlemlerde Kanun Yolu ve Süresini Gösterme Yükümlülüğünün Yargısal Denetime Etkisi”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, Yıl:2009, Cilt: 81, s.5; BÖLÜKBAŞ, Mustafa Oğuzhan, “Devlet İşlemlerinde Kanun Yolları, Merciler Ve Başvuru Sürelerini Gösterme Yükümlülüğü”, **Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi**, Yıl: 2020, Sayı: 15, s.99.

⁶⁸ AİHM Leander/İsveç Kararı, Başvuru No: 9248/81, K.T: 26.02.1987.

ışığında bireyin haklarının sonuç doğurucu, hızlı ve etkin bir şekilde kendisine teslim edilebilmesidir⁶⁹.

Diğer taraftan AİHM'ye başvurunun koşullarından olan iç hukuk yollarının tüketilmesi şartı açısından yapılan değerlendirmelerde Mahkeme etkili başvuru hakkının varlığı bakımından devletler tarafından ileri sürülen iç hukuk yollarının, onu kullanması gerektiği belirtilen mağdur bakımından, “*elverişli*”, “*etkin işleyen*”, “*somut sonuç veren*” nitelikte olup olmadığını, “*makul sayılmayacak derecede gecikmelere yol açıp açmadığını*” dikkate almaktadır. Eğer belirtilen nitelikte bir iç hukuk yolu bulunmuyorsa artık başvuru bu yolları tüketmesi şartını aramamaktadır⁷⁰.

2. Cezaevlerindeki Hak İhlalleri Bakımından Etkin Başvuru Yolları

Etkin başvuru hakkı kapsamında cezaevlerindeki tutuklu ve hükümlülerin cezaevi koşullarından kaynaklı oluşan hak ihlallerinin sonlandırılması veya haklarında cezaevi idaresince verilen disiplin ve benzeri kararlara karşı başvurabilecekleri bir yargısal itiraz merciinin bulunması temel gerekliliktir⁷¹. Bu kapsamda Avrupa Cezaevi Kurallarının 61. maddesinde bir disiplin suçundan dolayı suçlu bulunan mahpusun, yetkili ve bağımsız bir üst makama itiraz edebilme imkânının sağlanması gerektiği belirtilmiştir. Kuralların “*İstekler ve Şikâyetler*” başlıklı kısmında ise aşağıdaki ilkelere yer verilmiştir:

Mahpuslar, bireysel veya grup halinde cezaevi müdürüne veya diğer herhangi bir yetkili makama sözlü ya da yazılı olarak istek veya şikâyette bulunma fırsatına yeterince sahip olmalıdırlar. (70.1)

Eğer taraflar arasında bir uzlaşmanın uygun olacağı düşünülüyor ise önce bu yol denenmelidir. (70.2)

Eğer bir istek geri çevrilir veya bir şikâyet reddedilirse bunun sebepleri mahpusa bildirilmeli ve mahpusun bağımsız bir makama itiraz hakkı olmalıdır. (70.3)

16.05.2001 tarihli ve 4675 sayılı İnfaz Hâkimliği Kanunu ile ceza infaz kurumları ve tutukevlerinde bulunan hükümlü ve tutuklular hakkında yapılan işlemler veya bunlarla ilgili

⁶⁹ DEMİRKOL, Selami, “Mahkemelerce Ciddi Bulunmayan Anayasaya Aykırılık İddialarının Gerekçeli Olarak Karşılanmaması Sorunu Adil Yargılanma Ve Etkili Başvuru Hakkı İlkeleri Bağlamında Konunun İrdelenmesi”, *İÜHFİM*, Yıl:2008, Cilt: LXVI, Sayı:2, s. 3-14, s.10.

⁷⁰ GEMALMAZ, M. Semih, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi/Protokolleri ve Öngörülen Denetim Sistemi”, *Ekonomik Yaklaşım*, Yıl:1997, Cilt:8, Sayı: 27, s.104.

⁷¹ ÖZKAVALCI, 2021, s.25.

faaliyetlere ya da Cumhuriyet savcısının ceza ve güvenlik tedbirlerinin infazına ilişkin verdiği kararlara yönelik şikâyetleri incelemek, karara bağlamak ve kanunlarla verilen diğer görevleri yerine getirmek üzere infaz hâkimlikleri kurulmuştur⁷². Burada kanun koyucu tarafından 4675 sayılı İnfaz Hâkimliği Kanunu ile hükümlü ve tutukluların; ceza infaz kurumları ve tutukevlerine kabul edilmeleri, yerleştirilmeleri, barındırılmaları, ısıtılmaları, giydirilmeleri, beslenmeleri, temizliklerinin sağlanması, bedensel ve ruhsal sağlıklarının korunması amacıyla muayene ve tedavilerinin yaptırılması, dışarıyla ilişkileri, çalıştırılmaları, cezaların infazı, müşahedeye tabi tutulmaları, izin, sevk ve nakil gibi kurum idaresince yapılan işlemler veya bunlarla ilgili faaliyetlere karşı infaz hâkimliğine şikâyet yoluyla başvuruda bulunmaları olanağı tanınarak, infaz veya tutukluluk sırasında yapılan işlem ve faaliyetler üzerinde yargı denetimi sağlanmıştır⁷³.

4675 sayılı İnfaz Hâkimliği Kanunu hak arama özgürlüğü ve cezaevlerinde meydana gelen hak ihlallerinin giderilmesi noktasında etkin başvuru yolu kapsamında önemli bir düzenlemedir. Kanun içerik olarak yeterli olmakla birlikte Kanun'un uygulamasında sorunlar yaşandığı bilinmektedir. Yukarıda da izah edildiği gibi Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Sözleşme'nin 13. maddesi ile getirilen “*etkili başvuru*” hakkının; teorik ve hayali değil, fiilen ve gerçekten mevcut bulması, diğer bir ifade hak ihlallerinin önlenmesi noktasında sonuç doğurabilir, mağduriyet giderici ve onarıcı olması gerektiğini belirtmektedir⁷⁴. Ancak uygulamada infaz hâkimliği kararlarının çoğunluğunun idarenin takdirini ve kararını onaylayan nitelikte olduğu ve başvuru sahiplerinin hak ihlallerinin ise yeterince irdelenmeden reddedildiği görülmektedir. Cezaevlerindeki hak ihlalleri noktasında etkin başvuru yolunun varlığı bakımından infaz hâkimliğinin, infaz hâkimliğinin kararına yapılan itirazı inceleyen ağır ceza mahkemesinin ve nihayetinde iç hukukta son nokta olan Anayasa Mahkemesi'nin sonuç doğurucu, mağduriyet giderici ve onarıcı bir şekilde hareket etmesi ve karar vermesi gerekir. İdarenin takdir ve değerlendirmelerinden ziyade maddi gerçeği ortaya çıkaran araştırmaların yapılması ve değerlendirmelerin temel hak ve özgürlükler bağlamında yapılması önem arz etmektedir.

AİHM *Yengo/Fransa Kararında*⁷⁵, başvuruya konu olayların meydana geldiği zamandaki Fransız hukukunda, başvuranın maruz kaldığı insanlık dışı ve aşağılayıcı tutukluluk

⁷² KAMER, 2004, s. 7.

⁷³ ÖZMEN, 2007, s.79.

⁷⁴ AİHM Leander/İsveç Kararı, Başvuru No: 9248/81, K.T: 26.02.1987.

⁷⁵ AİHM Yengo/Fransa Kararı, Başvuru No: 50494/12, K.T:21/08/2015.

koşullarının hızlı bir şekilde sonlandırılması için başvurabileceği herhangi bir önleyici hukuk yolunun bulunmaması nedeniyle, Sözleşme'nin etkili başvuru hakkını düzenleyen 13. maddesinin ihlal edildiğine hükmetmiştir. Mahkeme Yeni Kaledonya'da bulunan Noumea cezaevindeki tutukluluk koşullarına ilişkin başvuruyu değerlendirirken başvurana tutukluluk koşulları nedeniyle uğradığı zarar bakımından yerel mahkeme tarafından bir miktar tazminat ödenmesi sonucu, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele yasağını düzenleyen Sözleşme'nin 3. maddesi kapsamında mağduriyeti giderilmiş olsa da Sözleşme'nin 13. maddesi kapsamında etkin başvuru yolu bulunmaması nedeniyle de ihlal kararı vermiştir.

AİHM *Varga ve Diğerleri/Macaristan Kararı*⁷⁶, başvuruçular, tutuldukları koşulların insanlık dışı ve onur kırıcı olduğundan ve Macar hukukunda, tutukluluk koşulları hakkındaki şikâyetlerini dile getirebilecekleri herhangi bir etkili başvuru yolunun bulunmadığından şikâyetçi olmuşlardır. Mahkeme özellikle, hükümlülerin altısı için tahsis edilen kişisel alanın kısıtlı olmasını, tuvalet kullanımı esnasında mahremiyetin olmamasını, yetersiz uyuma düzenlemelerini, böcek istilalarını, yetersiz havalandırma ve duş almaya yönelik kısıtlamaları ve hücre dışında geçirilen zaman kısıtlamalarını da dikkate alarak onur kırıcı muamelenin söz konusu olduğuna kanaat getirerek, Sözleşme'nin 3. maddesi kapsamında insanlık dışı veya onur kırıcı muamele yasağının ihlal edildiğine hükmetmiştir. Mahkeme ayrıca, Hükümet tarafından öne sürülen Macar hukuku kapsamındaki yerel çözüm yollarının, erişilebilir olmasına rağmen, uygulama bakımından etkisiz olduğunu değerlendirerek, Sözleşme'nin 3. maddesi ile bağlantılı olarak Sözleşme'nin 13. maddesinde düzenlenen etkili başvuru hakkının ihlal edildiğine karar vermiştir. Sözleşme'nin 46. maddesi uyarınca (bağlayıcı güç ve kararların icrası) Mahkeme bilhassa, Macar yetkili makamlarının, cezaevlerinin aşırı kalabalık olmasından kaynaklanan Sözleşme ihlallerinin gerçekten etkili bir şekilde telafi edilebilmesini güvence altına almak adına derhal etkili bir çözüm yolu veya yollarının devreye sokulması gerektiğini de kararında belirtmiştir. Mahkeme yakın zamanda vermiş olduğu *J.M.B ve Diğerleri/Fransa*⁷⁷ ve *Sukachov/Ukrayna*⁷⁸ kararlarında da cezaevindeki hak ihlallere karşı etkili iç hukuk yollarının bulunması gerektiğine vurgu yapmıştır.

⁷⁶ AİHM *Varga ve Diğerleri/Macaristan Kararı*, Başvuru No: 14097/12, 45135/12, 73712/12, 34001/13, 44055/13, 64586/13, K.T:10/03/2015.

⁷⁷ AİHM *J.M.B ve Diğerleri/Fransa Kararı*, Başvuru No: 9671/15, 9674/15, 9679/15, K.T: 30.01.2020.

⁷⁸ AİHM *Sukachov/Ukrayna Kararı*, Başvuru No: 14057/17, K.T: 30.01.2020.

SONUÇ

İnfaz sürecinde hükümlünün hak ve yükümlülükleri olduğu gibi devletin de hükümlüye yönelik pozitif ve negatif yükümlülükleri bulunmaktadır. Hükümlünün cezaevinde bulanması temel hak ve özgürlüklerinden yoksun kaldığı anlamına gelmez. Cezaevi koşullarında bu haklarını kullanmaya devam edecektir. Bu noktada devletin tutuklu ve hükümlüye karşı başta onun yaşam hakkı olmak üzere temel hakları ile maddi ve manevi varlığını koruyucu tedbirleri almak yükümlülüğü vardır. Konum olarak kapalı bir sistem içerisinde dış denetimin kısıtlı olduğu cezaevlerinde devletin bu yükümlülüklerini ihlal etmesi ve yükümlülüklerinin gereklerini yerine getirmede ihmalkar davranması hak ihlallerinin doğmasına neden olmaktadır. Devletin cezalandırma hakkının olması Devleti yükümlülüklerinden kurtarmamakta aksine hükümlünün cezalandırma sürecinde ıslahını sağlayacak çağdaş infaz rejimine uygun tedbirleri alması ve gerekli idari ve yargısal denetimleri sağlama yükümlülüğü vardır. Burada temel amaç çağdaş infaz ilkeleri çerçevesinde bir denge sağlamaktır. Dengenin sağlanması ve sürdürülmesi noktasında ise cezaevlerinin idari ve yargısal denetim hayati fonksiyona sahiptir.

Çağdaş ceza infaz sisteminde cezaevlerinin idari ve yargısal denetiminin etkin olarak yapılması önem arz etmektedir. Türk hukukunda cezaevlerinde kurum veya Cumhuriyet savcısı tarafından infaza ilişkin gerçekleştirilen işlem, karar ve uygulamalara yönelik denetim, itiraz ve karar mercii infaz hâkimlikleridir. İnfaz sürecinin ve cezaevlerinin denetiminde idari denetimler önem arz etse de hükümlü ve tutuklunun hak ve özgürlüklerinin korunması ve infazın kanunilik ilkesine çerçevesinde evrensel hukuk ilkelerine uygun olarak yürütüldüğünün denetimi noktasında yargısal denetim daha önemli bir fonksiyona sahiptir. Zira yargısal denetim sürdürülebilir, doğrudan sonuç doğurucu ve bağlayıcı bir denetim yöntemidir.

Aynı şekilde ceza infaz kurumları idare olarak bağlı buldukları Cumhuriyet başsavcılıkları tarafından sürekli olarak denetim altındadır. Yargısal bir makam olan Cumhuriyet başsavcılığının denetimi temel olarak idari bir denetimdir. Uygulamada Cumhuriyet başsavcısı tarafından infaz işlemlerini takip eden infaz savcısı ve ceza infaz kurumlarından sorumlu cezaevi savcısı görevlendirilmektedir. Cumhuriyet başsavcısı veya görevlendireceği Cumhuriyet savcısı, kurumun mevzuata göre yönetilmesini ve infaz hizmetlerinin temel insan haklarına uygun olarak yerine getirilmesini ister ve denetler. Cumhuriyet başsavcılığının infazın pozitif hukuka uygun olarak yürütüldüğünü denetleme noktasında sorumluluğu bulunmaktadır. Cumhuriyet başsavcısının savcılar üzerinde gözetim ve denetim yetki ve görevi bulunduğundan dolayı infaza gelen hükmü sonuna kadar takiple yetkili kılınan infaz savcılığının infazın hak ihlaline neden olmayacak şekilde yürütülmesi ve

cezaevlerini denetlemekle görevlendirilen savcının da etkin idari denetim yapma yükümlülüğü vardır. Bu denetim görevi infaz ve cezaevi savcılığının kendi işlem, karar ve faaliyetlerinde olduğu kadar infazın yerine getirildiği cezaevinde de yapılması esastır. İdari denetimini diğer ayağını ise uluslararası ve belge kanunlarda yetki verilen ulusal ve uluslararası denetim mekanizmalarıdır. Bu kurumların ortak hedefi cezaevlerinde insan hakları ihlallerini engellemek ve kişilerin burada insani değerlere uygun barınmalarının temin etmektir.

Kanunlarda belirtilen idari ve yargısal denetim mekanizmaları bulanmakla birlikte esas olan bu mekanizmaların etkin ve evrensel hukuk ilkeleri çerçevesinde hareket etmesidir. Yaşanan hak ihlalleri konusunda ivedi harekete geçilmesi ve hassas davranılması esastır. Aksi halde kağıt üzerinde bulunan bir denetimin hak ihlallerini engellemede hiçbir fonksiyonu olmayacaktır. Özellikle yargısal mercilerin yaptığı idari ve yargısal denetimler doğrudan sonuç doğurduğundan ayrı bir öneme sahiptir. Bu kapsamda infaz hâkimliklerinin ve infazdan ve cezaevinden sorumlu olan Cumhuriyet savcılarının ve Başsavcılıklarının etkin bir tol üstlenmesi gerekir. Yaşanan hak ihlalleri konusunda şeffaf olunması, kamuoyunun doğru bilgilendirilmesi ve sorumlular hakkında ivedi hareket edilmesi gerekmektedir. En önemlisi de bu denetimlerin yapılması sırasında cezaevi yönetimi ve personelini koruyucu bir üsluptan uzak durulması ve sıfır toleransla hareket edilmesi hak ihlallerinin önlenmesinde önemlidir.

KAYNAKÇA

AKBULUT, Emre, “İdari İşlemlerde Kanun Yolu ve Süresini Gösterme Yükümlülüğünün Yargısal Denetime Etkisi”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, Yıl:2009, Cilt: 81, s. 1-21.

AKIN, Mehmet Murat, **Türkiye Cezaevlerindeki İntihar Davranışlarına Sosyolojik Bir Bakış**, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Denizli, 2018.

ALTINOK VİLLEMİN, Derya, **Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihatları Işığında Ağırlaştırılmış Müebbet Hapis Cezalarının Kesintisiz İnfazının İşkence Yasağı Açısından İncelenmesi**, İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2014.

ARAS, Bahattin / **GÜVERÇİN**, Sezgin, **İnfaz Hukuku**, 1. Baskı, Yetkin Yayıncılık, Ankara, 2021.

ATALAY, Osman/**ÖZGELEN**, Mustafa Safa, **İnfaz Hukuku Ders Kitabı**, Türkiye Adalet Akademisi Yayını No: 25, Kasım 2013.

- BÖLÜKBAŞ**, Mustafa Oğuzhan, “Devlet İşlemlerinde Kanun Yolları, Merciler Ve Başvuru Sürelerini Gösterme Yükümlülüğü”, **Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi**, Yıl: 2020, Sayı: 15, s.97-122.
- COYLE**, Andrew, **Cezaevi Yönetimine İnsan Haklarını Göz Önüne Alan Bir Yaklaşım**, Yayınlayan: Uluslararası Cezaevi Araştırmaları Merkezi, Londra, 2002.
- DEMİRBAŞ**, Timur, **İnfaz Hukuku**, 8. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2021.
- DEMİRBAŞ**, Timur, “Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanunun Değerlendirilmesi”, **Ceza Hukuku Dergisi**, Yıl:2006, Sayı:Ekim, s.19-29.
- DEMİRKOL**, Selami, “Mahkemelerce Ciddi Bulunmayan Anayasaya Aykırılık İddialarının Gerekçeli Olarak Karşılınmaması Sorunu Adil Yargılanma Ve Etkili Başvuru Hakkı İlkeleri Bağlamında Konunun İrdelenmesi”, **İÜHFM**, Yıl:2008, Cilt: LXVI, Sayı:2, s. 3-14.
- GEMALMAZ**, M. Semih “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi/Protokolleri ve Öngörülen Denetim Sistemi”, **Ekonomik Yaklaşım**, Yıl:1997, Cilt:8, Sayı:27, s.104-121.
- KARAKAŞ DOĞAN**, Fatma, **5275 Sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanunun Düzenlemesi Işığında Ceza İnfaz Hukuku**, 12 Levha Yayınları, İstanbul, 2013.
- KAMER**, Vehbi Kadri, **Doktrinde ve Uygulamada İnfaz Hâkimliği Kurumu**, Ankara, 2004.
- KIZILARSLAN**, Hakan, “Yeni Ceza İnfaz Sistemimizin Ana İlkeleri Ve Uygulama”, <https://docplayer.biz.tr/27586911-Yeni-ceza-infaz-sistemimizin-ana-ilkeleri-ve-uygulama.html>, İET: 20/06/2022.
- MECİT**, Kemal, **İnfaz Hukuku**, 5. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2020.
- ÖZBEK**, Veli Özer, **İnfaz Hukuku**, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2022.
- ÖZGENÇ**, İzzet/ŞAHİN, Cumhuriyet, **İnfaz Hukuku**, 4. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2021.
- ÖZKAVALCI**, Nimet, **İnfaz Hâkimliği**, 3. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2021.
- ÖZMEN**, Metin, **Türkiye’de Cezaevlerinin İdari Açısından Denetimi**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007.
- ŞİMŞEK**, Oğuz, **Anayasa Hukukunda İnsan Onuru Kavramı ve Korunması**, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı Doktora Tezi, İzmir, 1999.

YAKIŞIR, Berivan, **Türkiye’de Tutuklu ve Hükümlülerin Yeniden Sosyalleştirilmesi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Hukuk Yüksek Lisans Programı (İnsan Hakları Hukuku), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2008.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi İçtihadına İlişkin Rehber, **Mahpus Hakları**, Ankara, 2019, <https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/482020134215mahpus%20haklar%C4%B1%20olarak%20de%C4%9Fi%C5%9Ftirelim%20ba%C5%9F1%C4%B1%C4%9F%C4%B1.pdf>, İET: 20/06/2022